THOMAE DE VIO CAIETANI, ... IN LIBRUM IOB COMMENTARIJ. EIUSDEM. 16...

Tommaso De Vio, Iohannes Danielis, Giovanni Battista Flavio

Digitized by Google

68
13 E
17

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ORATIO ET CARMEN DE VITA Sanctiſsimi uiri, maximeq; Reuerendi Domini, Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xyſti, Autore Io. Baptiſta Flauio Aquilano eiuſdem a ſecretis familiari.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

82. 6. 1.

Digitized by Google

AVGVSTINO TRIVVLTIO PRINCIPI ILLVSTRISSImo, Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ, Sancti Hadriani Diacono Cardinali ampliſsimo, omnium bonarum artium cultori, Io. Baptiſta Flauius Aquilanus hero ſuo.

S. P. D.

CVM pridem heri olim mei laudes, ac uitam, rudi fortaſſe, ſed tamen non inefficioſo carmine cecinißem, tibiq; quicquid id fuerit dedicaſſem, aliquanto plus ocij ꝙ negocij nactus, ne eſſem omnino ocioſus, experiri uolui an eadem ipſa quæ minus libera muſa, preſsius quidem, ac nimis compendioſe ꝙ res tanta poſtulabat dicta ſunt, ſoluta oratione, ac liberiore ſtylo, fuſius utcunq; dicere potuerim. Non quo mihi nomen eruditionis aut eloquentiæ, cuius me omnino expertem agnoſco, hac lucubratiuncula uendicarem, ſed ut omnibus teſtatum relinquerem, nunꝙ me commiſſurum, niſi ipſemet mihi herus meus, dum debitos ſibi honores moriens recuſauit, ſui laudandi occaſionem eripuiſſet, ut meum in ea re officium deſideraretur. Maluiſſem profecto quiuis potius ꝙ officij deſertor appellari, atq; ineptiæ citiusꝙ inertiæ accuſari. Verum quæ dicere non potui, ne quid officij hero meo uel uiuo, uel mortuo prætermiſſum eſſe uideatur (qualecunq; iudicium de me homines facturi ſint) non ab re duxerim omnibus legenda proponere. Sed quicquid hoc eſt etiam nugarum mearum, cui potiſsimum dedicem non habeo ꝙ tibi, cui iampridem me ipſum, ac mea omnia dedicaui. Neq; tamen poſtulo (ſcio enim non tantum tibi ocij a grauioribus negocijs ſupereſſe) ut hæc ſtatim iugi quidem ac perpetua lectione percurras, ſed ut per interualla ubi aliorum negociorum faſtidium inciderit, perlegas. Plus enim uni tibi ingenij atq; iudicij, ꝙ ſimul omnibus tribuo, Et ut ceteros non contempſerim, ita tuam cenſuram pre cæteris omnibus reformido,

Vale.

Digitized by Google

ORATIO DE VITA SANCTISSIMI VIRI, MAXImeq; Reuerendi Domini Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis ſancti Xyſti. autore Io. Baptiſta Flauio Aquilano, eiuſdem a ſecretis familiari.

SATIS ſcio Patres ampliſſimi, non nihil me uobis hodie admirationis excitaturum, ꝙ cum tam longo, diuturnoq; ſilentio, uelut in tenebris, hactenus delituerim, nunc primum coram tot fulgentiſſimis ſyderibus in lucem prodire, ac uocem ædere audeam. Sed tale quiddam mihi euenit, quod olim Cræſi lydorum regis filio accidiſſe memoriæ proditum eſt, Nempe captis á Cyro ſardibus, cum miles quidam ſtricto gladio in Cræſum regem, ignarus quis eſſet, irrueret, ac iam iam iugulo ferrum impreſſurus inſtaret, tum regis filius, tanto periculo commotus, tametſi loquendi uſu defectus, oblitus, quid ſibi naſcenti fortuna denegaſſet, ut parentem ſeruaret, quando alia ſalutis uia non oſtendebatur, dolore pariter, atq; iracundia percitus, exclamaſſe fertur, O homo caue Cræſum interficias. Videtiſne patres ampliſſimi, quantas uireſ habeat, tum pietas, tum iuſtus dolor! ut abrogata naturæ lege, is qui mutus natus eſſet, effractis repente naturalibus uinculis, in paterno periculo, ſtatim uocalis euaſerit. Idem inquam pene mihi accidiſſe animaduerto: Nam heri olim mei, uiri quidem ſanctiſſimi atq; integerrimi, intempeſtiuo obitu conſternatus, cum neminem uiderem ad quem potius q̃ ad me, quippe qui illum (quod dici ſolet) intus & incute optime nouerim, quo cum annos decem & ſeptem a ſecretis q̃ familiariſſime uixerim, cum quo propemodum conſenuerim, eius laudandi prouincia pertineret, indignum ratus meum in ea re officium deſiderari, tametſi pene mutus, ac dicendi artis ignarus, officij neceſſitate coactus, effractis repente uerecundiæ uinculis, pro roſtris more maiorum, ad eum laudandum proſilui. Non itaq; me uobis luculentam orationem, uerbis magnificis, aut ulla arte compoſitis ornatam, allaturum polliceor, ſed ſimplicem, ueritatis plenam, nullis fucis, nulliſq; uerborum lenocinijs adumbratam, ſed prius q̃ incipiam, ut aliquo numine ſuffulta procedat oratio, ad quem potiſſimum diuorum confugiam, q̃ ad te diue Xyſte! quem, ſi uera ſunt quæ nobis Chriſtiana religio pollicetur, quæ certe ueriſſima ſunt, Si quis ad coelum uirtutibus patet aditus, quibus tu maxime preditus fuiſti, inter diuos relatum minime dubitauerim. Patere itaq; uir ſanctiſſime, tuas a me rudi fortaſſe, ſed tamen q̃ ueriſſima oratione laudes referri. excita ingenij mei uires, adiuua imbecillitatem meam. Non eo inficias pro multitudine tuarum laudum, ac rerum geſtarum magnitudine, huic tanto muneri, uel ſigninam eloquentiam, uel Roſſanam facundiam, uel Viterbienſem illum uerborum pariter, ac ſententiarum torrentem, deberi. ætatis noſtræ ſplendidiſſima lumina, ne ſemper uel Ciceronem, uel demoſthenem appellemus. Dignus eras in quem tot illuſtres oratores omnes ingenij uires effunderent. Sed hominem (quod aiunt) occidat oportet, qui tantorum oratorum opera uti uelit.

Digitized by Google

At tu interim a me humili quidem, ac ſimplici ſtylo laudabere, & quantum ab alijs arte, ac facun dia uincor, tantum fortaſſe pietate erga te, atq; in te laudando ueritate, ceteros facile ſuperabo.

Attendite quæſo patres ampliſsimi, ac pronis auribus non tragicam, non comicam, ſed hiſtoricam orationē accipite. ſed in hoc homine, uel potius numine laudando, unde potiſsimum mihi principium aſſumam? A patria uidelicet? quæ tametſi per ſe ſatis illuſtris, plus tamen ab eo luminis, ac ſplendoris acceperit ꝙ tradiderit. A parentibuſne? qui licet ſatis per ſe clari, atq; honeſtiſsimi ſemper fuerint, nulla tamen re magis clari atq; illuſtres fuerunt, ꝙ q talem ac tantum filium genuerunt. A te itaq; diue Xyſte incipiat, atq; in te deſinat oportet oratio, quippe qui non alieno ſed tuo ſplendore fulges, non tam patriæ nobilitate, ac maiorum imaginibus, ꝙ tuis uirtutibus clarus. Verum ne quid prætermiſſum eſſe uideatur, ut rato ordine procedat oratio, non ab re duxerim quo loco, quo tempore, quibus parentibus genitus fuerit, quibus auſpitijs educatus, ac eius demum uelut crepundia quædam, ante religionis ingreſſum geſta, paucis attingere. Poſtea uero ꝙ religionem ingreſſus eſt, qua conſtantia perſeuerauerit, qua uixerit pietate, quantumq; ſanctitate ac litteris profecerit, quibus deniq; artibus, ac moribus, per omnes gradus ad ſummum religionis faſtigium peruenerit, ꝙ fieri poterit breuiſsime referemus. Ac demum ab eo tempore quo in iſtum ueſtrum ſacroſanctum patrum ampliſsimorum ſenatum aſcitus eſt, uſq; ad illius ſibi quidem fœliciſsimum, nobis uero funeſtiſsimum exceſſum circa eius diuinas uirtutes, ac res preclariſsime geſtas, quibus tandem eſt immortalitatem adeptus, omnis noſtræ orationis labor uerſabitur. Sed iam propoſitum negocium aggrediamur. Caieta ciuitas nobiliſsima in littore tyrrheni pelagi ſita, ſiue a littorum curuitate, q id nomen olim lingua patria curuum ſignificaret, ſiue a Caieta nutrice Aeneæ, quæ illis in locis ſepulta perhibetur, nomen ſortita eſt, ampliſsimo ac tutiſsimo portu inſignis, naturalibus montium anfractibus, ac ſumma arte uaſtis murorum obiectis molibus, aduerſus omnes bellorum impetus munitiſsima, notior eſt ꝙ a me laudari neceſſe ſit. In hac itaq; tam inſigni ciuitate, anno uidelicet quarto trecenteſimæ ſexageſimæ ſeptimæ, olympiadis, ab ortu Chriſti filij dei ſumpto principio, circiter decimum kl, martias, quo tempore Paulus Venetus huius nominis ſecundus, pontifex maximus Romæ imperabat, Franciſco cognomento deuio, atq; Eliſabet Syeria, parentibus honeſtiſsimis genitus eſt. Primum infanti nomen Iacobo parentes indidere. qui deorum potius monitis, ꝙ inſomnijs excitati (etenim matrem caſtiſsimam fœminam, inter alia, diuum Thomam Aquinatem puerum docere, atq; ad cœlum uſq; geſtare, per quietem uidiſſe ſatis conſtat) ingenti de eo ſpe concepta, puerum ſanctiſsimus moribus educandum, ac litteris erudiendum diligentiſsime curauerunt.

At ille quaſi preſentiſceret ſuam futuram magnitudinem, parentibus ac preceptoribus ita obſequebatur, ita eorum ueſtigia obſeruabat, ut ne tranſuerſum quidem unguem ab eorum latere diſcederet. Itaq; cum diuino quodam ingenio ac memoria preſtaret, tum moribus tum litteris, omnes ſuos equales facile ſuperabat. Non cum pueris ludebat, non cum pueris uerſabatur, ut non iam puer, ſed plane ſenex omnibus uideretur. Cum uero pubertatis annos attigiſſet, quæ ætas feruore libidinis furere ſolet, non laſciuijs, non impudicitijs, non gulæ, non ganeis deditus (ut

uulgo

Digitized by Google

uulgo ferme adoleſcentes) ſed religioſos uiros adire, tẽpla deorũ frequentare, litteris operã nauare, mortalis uitæ oblectamenta floccipendere, corpus ieiunijs afflictare, nihil nõ caſtũ, nihil nõ ſanctũ cogitare, nullũ deniq; uel tẽporis momentũ remittere, omnia dicere, omnia facere, quibus in dies doctior ac ſanctior euaderet. His moribus facile apparebat illũ ubi primũ per ætatẽ licuiſſet (quod ſæpe ẽt per iocum puerili quadã ſimplicitate iactitare ſolebat) poſtergatis uoluptatibus, religioni ſe cuipiam initiaturũ. Id parentes cũ uehemẽter timerent, pueri ueſtigia diligentius aſſeruare, omnia indulgere, affatim pro ſuo arbitratu omnia prebere, pulcherrimas quidẽ, ſed tñ honeſtiſsimas adoleſcentulas in connubiũ oſtentare, frequenter ẽt apertius admonere, interdũ acrius minitari, omnia demũ tentare quibus illũ a propoſito deterrerent. At ille contra, omnia aſpernari, parentes rogare, ut deo ſe potius ſeruire ꝙ ſuis cõmodis paterentur. Mallent ſe deo incorruptũ offerri, ꝙ tot humanæ uitæ inquinamentis pollutũ perditũ iri. Vouiſſe deo Chriſto uirginitatẽ aſſeuerabat. Nihil in humanis firmum, nihil ſtabile, Externa bona, fortunæ & caſui ſubiecta, omnia ueluti ualidiſsimis turbinibus ac tempeſtatibus agitari, formã quidẽ ac iuuentutẽ ſenectute corrũpi, egritudine ualetudinem, Cũ ipſa deniq; uita, qua nihil eſt dulcius, mortẽ aliqñ cõmutari. Peregrinationẽ quandã eſſe mortaliũ uitã, alio migrandũ eſſe, Corpus ac cætera corruptioni obnoxia relinquenda, Diuinã mentẽ immortalitate donatã deo optimo maximo a quo profecta eſſet, uelut depoſitũ quoddã ꝙ mundiſsimã reſtituendã. His atq; alijs grauiſsimis ſententijs, ſupra ætatẽ quidẽ, ſed diuino numine afflatus, parentũ animũ expugnauit. Qui tametſi talem a ſe filiũ auelli iniquo animo ferrent, ueriti tamen ne ſi illũ quo minus religioni initiaretur impedirent, diuinã in ſe irã prouocarent, puerũ ſuo arbitrio dimiſerunt, His itaq; meſtis ac propemodũ inuitis, ſed tñ non admodũ repugnantibus, ubi primũ ſeſe occaſio obtulit, anno ætatis ſuæ decimoſexto, in ſuo natali ſolo, ſub inſtitutis ac preceptis beati Dominici, predicatorij ordinis religionẽ ingreſſus eſt. Ac mutato nomine pro Iacobo Thomas eſt appellatus. Qui licet magnũ ſui apud oẽs deſideriũ reliquiſſet, maiorẽ tñ de ſe ſpem, atq; expectationẽ omnibus excitauit. Nempe illius inſignẽ indolem admirati, alij alterũ Thomã aquinatẽ, alij Albertũ cognomento magnũ, alij aliũ quempiã uirũ doctrina ac ſanctitate preſtantẽ, euaſurum predicabãt. Nihil ſibi de eo non ſanctum, nihil non magnũ, nihil non arduũ pollicebantur. Tanta igitur expectatione religioni initiatus, doctiſsimis ac ſapientiſsimis preceptoribus traditus eſt. Ipſe uero ſumma ope nitebatur, ne ſuos preceptores quantum proficeret pœniteret. Ac primũ quidem Neapoli, mox Bononiæ, poſtremo Patauij, nobiliſsimis Italiæ gymnaſijs, cum litteris operam diligentiſsime nauaſſet, diſſerendi artem quam logicen appellant, ita cupide hauſit, ita per ſe argumentorum loca, ac rationes inibat, ut non tam diſcere ꝙ docere uideretur. Ad grauiſsimas autem ſcientias conuerſus, naturalium ac diuinarum rerũ arcanis tanto feruore incubuit, ut cũ breui ſummus philoſophus ac theologus euaſiſſet, expectationem quam de ſe excitauerat, non æquauerit modo, ſed longo etiam ſuperauerit interuallo. In diſceptationibus ac litterarijs certaminibus acerrimus diſputator, in dicenda ſententia grauiſsimus ac ſapientiſsimus, Vitæ ac morum integritate ſanctiſsimus habebatur. Ingens ſtatim eſſe cœpit Caietani nomen. Nam illum non iam Thomam ut prius, ſed patrio nomine, quaſi maius quippiã perſonaret appellabãt. Qui tametſi adhuc ætate eſſet propemodũ adoleſcẽs,

*doctrinæ tamen ac ſanctitatis opinione, facile inter principes religionis locum obtinuit. Vix dum na
tus annum ætatis ſuæ uigeſimumſecundum Ferrariam petijt nobiliſsimā Italiæ ciuitatē. Siquidem
ibi per id tempus predicatorū ordinis generalis conuentus habebatur. Nempe ut olim in olimpicis cer
taminibus priſcæ ætatis homines de corporeis uiribus periclitabantur, Sic noſtra tempeſtate uiri re-
ligioſi in eiuſmodi conuentibus animos exercere, ac de moribus, de litteris, de ſcientijs certare
conſueuerunt. Ad eum itaq; conuentum tanq̄ uelociſsimus curſor, atq; athleta fortiſsimus ad diſpu-
tandum accitus, cum priuatis, tum publicis certaminibus, ita ſtrenue ſe geſsit, ut ad eum conuerſis om-
niū ſtudijs, ingenij, doctrinæ, ac ſapientiæ laudē omnibus eripuerit. Quideq; cū quodā die propoſitis
nōnullis arduis quidē, ac difficillimis quæſtionibus, magna hominū doctiſsimorū frequentia diſpu
taret, tanta uis ingenij, ac ſapientiæ emicuit, ut nō mortalē quidē illū, ſed numē aliquod de cœlo miſ
ſum palā homines iactitarent. Admirabantur ingeniū, admirabantur ſapientiā, ſed in primis illius
ætatē ſtupebant. Eius ætatis adoleſcentē tantū ſapere, non humanū quidē, ſed diuinū potius exiſti-
mabāt. at cū e ſuggeſto tanq̄ e roſtris peracta diſputatione deſcenderet, uix illū terrā attingere paſ
ſi ſunt. ſed repente manibus hominū ſublatus, ad Illuſtriſsimū Ferrarie Ducē ac generalē magiſtrū
(ſic.n. ſupremū eius ordinis dignitatē appellāt) qui diſputationi intererāt delatus eſt. A quibus hono
rificentiſsime exceptus, ac mirū in modū collaudatus, ingenti omniū conſenſu, magiſter tandē eſt ap-
pellatus. Quod nomen inter uiros religioſos, ea potiſsimū tēpeſtate grauiſsimū, ac ſanctiſsimū ha
bebatur, nec niſi uiri doctiſsimi ea nuncupatione donabātur. At nunc humanis rebus in deterius laben
tibus, ut pleraq; alia multa, per largitionē & ambitū ita profanatū eſt, ita inuulgatū, ut pleriq; ma
giſtri appellentur, qui uix ut homines nuncupentur digni ſunt. Sed quid ago? quo tendo? pene de uia
imprudens iter deflexi. Peracto illo ſolenni conuentu patauiū reuerſus, tanto nomine honeſtatus, cū
mauritio ac troetta ſūmis philoſophis ac theologis cōgreſſus, magnū doctrinæ ac ſapientiæ nomē
adeptus eſt. Mirū quippe erat illū iuuenē cū ijs doctiſsimis, ac ſapientiſsimis ſenibus, de rebus gra
uiſsimis diſputantē cernere. Ingens in formandis rationibus ingenij acumē. In refellendis mira dexte
ritas, atq; prudentia. In reſoluendis quæſtionibus ſumma grauitas ac ſapientia. Nō.n. res clamoribus
ac iurgijs (ut contentioſorū hominū mos eſt) gerebatur, ſed grauitate ſententiarū, ac uerborū mode
ſtia, ut nō de gloria contendere, ſed de ueritate indaganda (id quod philoſophorū eſt propriū) diſpu-
tare uiderentur. At cū publice, ſeu de natura, ſeu de rebus diuinis diſſereret, ita aperte, ita diſtincte,
ita delucide, abſtruſos ſēſus et arcana myſteria aperiebat, ut naturæ ac diuinæ mētis plane cōſcius ui
deretur. magnus itaq; ad eū concurſus diſcipulorū fiebat. Ad eū audiendū oēs tanq̄ ad alterū uel ſo
cratem uel Platonē confluebant. Papiā deinceps, uelut alteras athenas, profectus, cum philoſophiā,
ac ſacras litteras, Gometio philoſopho ac theologo Illuſtri obiectus, emulatione uirtutis, profitere-
tur, nō minorē ſapientiæ laudē ac gloriā eſt conſecutus. ita ſibi omniū mortaliū animos opinione uir
tutis ac ſanctitatis deuinxit, ut nō preceptorē quidē illū, ſed parentē optimum appellarent. Medio
lanenſium uero Principum ita ſibi gratiā conciliauit, ut illum magno in honore ſemper habuerint. Cū
quo ſæpe ēt de rebus magnis atq; arduis cōmunicabant. quorū amicitia deinceps per oēm ætatē, om-
nibus in locis ſemper eſt uſus. Papiæ cū eſſet aliquot annos moratus, magno ſui apud omnes deſide-
rio relicto,*

rio relicto, anno ætatis ſuæ uigeſimonono cũ ad urbẽ ueniſſet, tametſi illũ diuinæ uirtutes ſuæ ſatis cõmendare potuiſſent, magnũ tñ earũ illuſtratorẽ inuenit. Erat.n.tũ Romæ Oliuerius cognomẽto Carrafa, quippe qui ex illuſtriſſima Carraſcorũ familia genus ducebat, Cardinalis Neapolitanus ampliſſimus, cũ gñris nobilitate, tũ uel maxime litteris, elegantia morũ, uitæ integritate, ſapientia denique, atque ad eo omni uirtutũ gñe ſui ordinis facile princeps. Cui religionis cura, atque protectio a sũmis pontificibus olim fuerat cõmandata. Iãpridem tanti uiri nomen, ac fama ad Oliuerium peruenerat. Qui a incenſus bõ ille uirtutũ omniũ cultor, atque admirator ægregius, aucbat illũ uidere, illũ audire, uel legentẽ uel diſputantẽ, Cũ eo q̃ familiariſſime colloqui. Eius igitur aduentu mirũ in modũ lætatus Oliuerius, cũ neſcio quid ſibi maius q̃ mẽte cõceperat intueri uideretur, illũ magno in honore habere cœpit: ac ſtatim de illius ornamentis, & cõmodis cogitare. Itaque cũ primũ per occaſionẽ licuit, illum uniuerſi ordinis procuratorẽ, ac uicariũ generalẽ creauit. Eundẽque in Romano gymnaſio ad docendũ publice philoſophiã, ac ſacras litteras præfecit. In oẽs occaſiones intentus, ut tantũ uirũ omnibus quibus poſſet honoribus, ac dignitatibus exornaret. Dij immortales, quantus erat tũ in rebus omnibus, tũ uel maxime in diſputationibus, ac litterarijs certaminibus? quoties rumor increbruiſſet Caietanũ in certamen prodire, quæ omniũ mortaliũ cõcurſatio? alij potiora loca præripere, alij eminẽtiora occupare, oẽs denique certatim cõfluere. Qui audire nõ poterant, ſatis habebant ſi illũ ſaltẽ uidere potuiſſent. Venienti occurrere geſtiebant, redeuntẽ uelut ouantẽ comitabantur, Per oẽs uicos, per omnia cõpita, per totã denique urbẽ Caietani nomẽ perſonabat. Cũ uero procurationis munus toto integro decẽnio cũ sũma integritatis laude geſſiſſet, uita functo generali magiſtro, dũ quis potiſſimũ par tãto oneri, uerius q̃ honori, sũma diligentia quæreretur (nõ.n deerant ea tẽpeſtate eiuſdẽ ordinis uiri alioqui religioſiſſimi, doctrina, moribus, atque ætate ẽt uenerandi, ſed quos nequaq̃ cũ Caietani ſapientia cõferres) Oliuerius plus uirtuti tribuens q̃ ætati, indictis Romæ ad creandũ magiſtrũ gñalem comitijs, Caietanũ nõdũ quadraginta ãnos natũ, omnibus anteferendũ exiſtimauit. Euntibus itaque in ſuffragia patribus, magno omniũ cõſenſu, paucis duntaxat, qui ad eã dignitatẽ aſpirabant exceptis, magiſter gñalis eſt declaratus. Tũ uero quaſi alterũ ſydus religioni exortũ omnibus uiſum eſt. Reuixiſſe diuus Dñicus putabatur, qui religionẽ in priſtinã illã integritatẽ, ac preceptorũ obſeruantiã a qua (ut uerũ fateri liceat) non nihil defeciſſe uidebatur, reſtitueret. Nec me Hercule bonumũ opinionẽ feſellit. Nã delatũ ſibi magiſtratũ nemo unq̃ diligẽtius adminiſtrauit. Iuſtitiã nemo ſanctius coluit. Muneribus uero ac pecunijs, tm̃ aberat ut corrũpi poſſet, ut non ſolũ oblata ſperneret, ſed offerentes ambitus dãnatos, tanq̃ bonarũ artiũ corruptores, atque humani gñis hoſtes, inexpiabili quodã odio proſequeretur. Sontes ac facinoroſos homines ſeueriſſime caſtigabat. probos uiros ac doctos honoribus ac dignitatibus honeſtabat. Nihil amicitiæ, Nihil fauoribus, Nihil precibus tribuebat. Virtutes tantũ ac merita ſpectabat. Et quod omniũ maximũ eſt in rebus publicis adminiſtrandis, quæ alijs imperabat primus ipſe obibat. Nec tã legibus ac preceptis, q̃ exẽplo ſubiectos ſibi in officio cõtinebat. Nã caſtitatẽ quis unq̃ incorruptius ſeruauit? parſimoniã uero, ac frugalitatẽ ita coluit, ut uix quantũ naturæ ſatis eſſet hauriret. Paupertatẽ tanta animi alacritate in omni uita complexus eſt, ut diuitias atque opes, pro quibus inter ſe mortales digladiantur, non modo non quærerct, ſed omnino contemnere, ac pro nihilo ducere uideretur. Nihil unq̃ cupide, Nihil auare, Nihil ambi-

tioſe, N.hil temere adminiſtrabet. His itaq; artibus ac moribus, perpetuo altero decennio, cū religionē ingenti nomine ſanctitatis gubernaſſet, illā eo perfectionis adduxit, ut ſi tū demū reuixiſſet diuus dominicus, nequaꝗ̄ illū ſuæ religionis pœnituiſſet. Hæc quamꝗ̄ ſatis multa, per ſe clara, atq; illuſtria uideri poſſunt, quibus illū patres ampliſſimi nonaū cardinalē, immortalitate dignū facile iudicetis, plura tn̄ rerū geſtarū multitudine oppreſſus ōmiſi. Nā de lucubrationibus & ſcriptis eius, quæ per oēm ætatē, per oēs gradus, omnibus in locis in quibus uerſatus eſt, tā multa ædidit, quaſi nunꝗ̄ aliud quicꝗ̄ in tota uita geſsiſſet, nihil hactenus dictū eſt. De quibus hoc in loco (ne pigeat audire, ē.n. hæc pars lōge pulcherrima) dicere cōſtitui, nō omnia quidē nūc, ſed ea tantū quæ nonaū cardinalis ediderit, cætera ſuis locis poſtea referemus. Primo quidē ſui tyrocinij tēpore, ac plane adoleſcens, Diui Thomæ aquinatis philoſophi ac theologi nō pœnitendi libellū de ente et eſſentia accuratiſsimæ expoſuit. In porphirij quoq; acutiſsimi philoſophi Iſagogen de quinq; uocibus, exactiſsima cōmentaria ædidit. Ariſtotelis ēt principis philoſophorū predicamēta, atq; eiuſdē difficilimū ſane, ſed ꝙ maxime neceſſariū, poſteriorū analyticorū librū mira arte atq; ingenio declarauit. quibus tantū ſplēdoris ac luminis adiecit, ut cū antea cogitatu difficilimi, atq; obſcuriſsimi habiti eſſent, æditis eius lucubrationibus plane, faciles ac perſpicui uiderentur. quibus tametſi adhuc tyro, ſummā tn̄ ingenij atq; eruditiōis laudē eſt cōſecutus. Cū uero procurationis munere fungeretur, robuſtior iā miles, ad diuina myſteria cōuerſus, eiuſdē diui Thomæ aquinatis præclariſsimas lucubrationes, omni ſcientiarū gn̄e refertas, atq; in tris partes diuiſas, exponere aggreſſus eſt. Ac primū quidē in primā partē ingens ædidit cōmentariorū uolumē. Poſtea uero ꝙ magiſter gn̄alis creatus eſt, quāuis in adminiſtrāda re publica nō parū eſſet occupatus, in primū ſecūdæ partis thomū, præclara ædidit cōmentaria. Alterū quoq; eiuſdē ſecundæ partis thomū, cū iā expoſuiſſet, nō prius tn̄ cōmentaria ædidit, ꝗ̄ cardinalis ſupremū manū impoſuerit. Tertiæ uero partis cōmentaria magiſter quidē gn̄alis incheauit, ſed quæ poſtea dū cardinalatus dignitate fungeretur perfecit. Vaſta quidē, ne dū iuſta uolumina. Quibus tanti philoſophi nō mō ſenſū ac mentē aperuit, ſed aduerſus illius obtrectatores acutiſsimis rōnibus ſtrenuiſsime tutatus eſt. ut ſuū ſplendore atq; autoritatē, quā inuidi labefactare conabātur, facile retineret. In quo quidē autore exponendo iccirco tantū laboris ſuſcepit, ꝙ eū priſcis philoſophis, ac ſummis in omni ſcientia uiris, nō ſolū conferendū, uerū ēt præferendū exiſtimabat, nec quemꝗ̄ quicꝗ̄ ſcire in omni gn̄e ſcientiarū arbitrabatur, qui nō eſſet doctrina diui Thomæ aquinatis imbutus. Quod ſi ijs lucubrationibus, ac rebus hactenus præclariſsime geſtis, de quibus ſupra rettulimus, alia eius ſcripta ac geſta, quæ maturiori quidē, ac grauiori ætate iā cardinalis ædiderit ac geſſerit cōſerantur, iā tricas & nugas omnia illa ſuperiora exiſtimabitis. De quibus anteꝗ̄ dicere ingrediar, uos admonendos cenſeo (ꝗ̄quidē audiendi tedio uos propemodū fatigatos animaduerto) ne iā ueſtras aures rudis noſter ſtylus offendat, ꝗ̄ tanti uiri, quē haud ſecus ꝗ̄ parentē uenerabamini, ſplendor ac memoria delectet. Vos itaq; rogatos uehementer uelim, ut ad ea quæ ſequuntur (ſunt.n. ſuperiobus longe ſpetioſiora, atq; illuſtriora) faciles nobis aures accomodetis. nec tā uerborū . electū, ac leporē orationis, ꝗ̄ tāti uiri dicta ac facta præclariſsima cōtēplemini. Accepiſtis .n. illū pronis auribus uirū religioſum, Sui ordinis procuratorē, ac gn̄alem magiſtrū, An nō eundē iā Cardinalē, in iſtū ueſtrum inꝗ̄ ſacratiſsimum ordinem aſcitum, æquiſſimis auribus accipietis? Noui

modeſtiam

Digitized by Google

modeſtiā ueſtram, noui patientiā. Audiuiſtis ſæpe & ferre potuiſtis inania quædam, ac ſomniјs perſimilli-ma, ſed tñ elegāti ſtylo orationis, ac uerbis magnificis exornata. An rudem atq; indiſertum oratorē, uera tñ dicentē nō audietis? Nā is demū ſatis facūde laudatur qui uere laudatur. Sed uideo iā uos patres ampliſſi mi (ni fallor) comitate ueſtra nō mō ad audiendum paratos, ſed ut cœpta iā proſequar propemodum efflagi tare. Enitar ergo ne ueſtra abutar facilitate, eo uti tēperamēto, ut tantā rerū dicendarum molem ſūma bre-uitate perſtringā, ut æquæ uos & materia ipſa, etſi nō ſplēdor, breuitas tñ orationis delectet. Primū itaq; Iulius ſecūdus pōtifex Maximus acris ingeniј uir, omnibus quāuis optimis principibus cōparādus, cū Tho mæ noſtri ingeniū ac uirtutes admiratus, iā illi ob egregiā rei publicæ Chriſtianæ nauatā operā nō medio criter obſtrictus, in ſacroſanctū Cardinaliū ſenatū illum aſciſcere deſtinauit. Nēpe cū quidam ueſtri ordi-nis patres res nouas molientes Mediolanū ſeceſſiſſent, publicū Chriſtianorū cōuentū ſine pōtificis autori tate, cui ipſe ēt pōtifex maximus ſubiјceretur, indici, atq; eo ēt inuito celebrari poſſe iactitabāt. Cū in eā ſententiā plures libelli a doctiſſimis alioqui uiris, in gratiā potius quorūdam principū, quorū fauoribus cōiurati nitebātur, ꝙ uero iudicio æditi eſſent, inuito Iulio pōtifice maximo uniuerſale chriſtianorū cōciliū indixerūt. Et quāuis legibus agere uiderētur, re tñ uera, ad arma ſpectabāt. Ingēs itaq; Romæ trepidatio, trepidabat Italia, totus pene orbis cōcuſſus uidebatur. Facile apparebat ſi res ex eorū ſītia proceſſiſſet in gens quidem bellum, ac magnū ſchiſma futurū. Itaq; Iulius tātis rumoribus cōſternatus, qua rōne eorū co-natibus reſiſteret cogitabat. Sed nihil prius agere cōſtituit ꝙ thomā noſtrū in cōſiliū adhibuiſſet. Is rebus om nibus diligēter perſpectis, nō armis quidē, ſed legibus quibus primū oppugnari uidebatur, reſiſtēdū cōſu-luit. Aduerſarios haud quaꝗ firmo ac ſolido fundamēto inniti, quo ſublato totā eorū molē ruiturā, id ſe cer tiſſimis rōnibus oſtēſurū. Indiceret ipſe demū in urbe conciliū, ita fore ut hoſtes ſuomet ipſorū gladio cōfice rētur. Quo diuino cōſilio mirū in modū lætatus Iulius, collaudata thomæ ſapiētia, ſtatim cōciliū Romæ celebrandū indixit. At thomas collectis undiq; libellis, qui pōtificis autoritatē labefactare uidebantur, ani mū ad ſcribendum appulit. ac breui libellū illum celeberrimū ac diuinū, de poteſtate papæ atq; cōciliј (ſic .n. illum inſcripſit) mira arte ac ſapientia lucubrauit. Quo ædito uniuerſos illorum ſeditioſorum hominum conatus ac furores infregit. Surgētēq; illā flāmā, qua totus pene orbis cōflagraturus uidebatur extinxit. Cuius æterni bñficiј magnitudinē ſi uere quiſpiā uelit exiſtimare, plus habet in receſſu pōderis ac momē ti, ꝙ præſeferat in fronte. Nā per deos immortales quæ bella, quas ſtrages, quas populatiōes, quæ ſtupra, quos uirginū ac matronarū raptus, quæ incendia, quas urbiū euerſiones, nephanda illa coniuratio datura fuiſſet, niſi in ipſo ortu thomæ noſtri ſaluberrimo conſilio fuiſſet oppreſſa? Nā ſicut minus agat qui late ua gantē flāmā extinxerit, ꝙ qui eandē prius ꝗ inualeſceret extinxiſſet. Sic plus beneficiј rei publicæ preſtat, qui magna quidē ac perículoſa bella in ipſis principiјs oppreſſerit, ꝙ ſi quis capta iā urbe hoſtes cōmiſſo prælio ſuperaſſet. nā is reliquiјs tantū cōſulit ciuitatis. Ille uero id efficit ne quod damnū omnino res publi ca patiatur. Plus me Herculæ furiū Camillū olim facturū fuiſſe exiſtimauerim, ſi gallos priuſꝗ urbem ingrederētur aditu prohibuiſſet, ꝗꝗ incenſa iā, ac uaſtata urbe ad unū oēs cæciderit. Quod ſi nunꝗ quicꝗ aliud noſter thomas in tota uita geſſiſſet, hoc uno tantū facto, atq; immortali beneficio, quanta uis maxima dignitate ſatis dignus poterat iudicari. Non immerito ergo diuus Iulius de illo homine exornando cogita-uerat. Sed importuna mors quo minus id facere poſſet impedimentū attulit. Mortuo diuo Iulio, Leo de-

cimus medices põtifex maximus creatur. Is cũ thomæ uirtutes ac merita nõ ignorabat, tũ diui Iulij ueſtigia atq; iudiciũ ſectatus, ubi primũ tẽpus ad eã rẽ oportunũ nactus eſt, thomã ingenti omniũ mortaliũ plauſu, atq; lætitia, diui Xyſti titulo inſignitũ, cardinalẽ creauit. Oẽs diuũ Leonẽ cõmendare, Oẽs ad cœlũ uſq; laudibus ferre, q̃ talẽ ac tantũ uirũ exornaſſet. Habitã eſſe aliq̃n uirtutũ rõnem, Eos tandẽ Cardinales creari qui tãto bonore uere digni iudicentur. Tantã igitur cũ eſſet dignitatẽ cõſecutus, num quicq; de priſtina illius uita mutatũ exiſtimatis? Idẽ uictus, idẽ ueſtitus, eadẽ grauitas, eadẽ ſtudia, idẽ diuitiarũ contemptus, idẽ amor paupertatis, eadẽ quidẽ ac perpetua caſtitas, nihil demq; de priore uita acceſſione tãtæ dignitatis remiſſum. Nõ ut plerıq; ex infima fortuna ad ſummas dignitates euecti, uelut hominẽ exuti, ac præteritarũ ſordiũ obliti, diuinos ſibi honores depoſcentes, diis ſe q̃ ſimillimos arbitrãtur. ac quaſi cũ morte inducias pacti, uel potius immortales effecti, nihil unq̃ niſi de ſuis cõmodis cogitant. ac nullo unq̃ gñe uolutatũ poſſunt ſatis expleri. Nõ audiũt, nõ uident, ueteres relinquũt amicitias, indulgẽt nouis. ut uere hominẽ exutos poſſis exiſtimare. Nõ ſic inq̃ nr̃ thomas, hominẽ quidẽ ſe, atq; mortalẽ nihilominus agnoſcebat. nulli (quod poſſet) nõ prodeſſe ſtudebat. uoluptates nõ aſpernabatur mõ, ſed illas tãq̃ peſtẽ penitus fugiebat. Nõ minorẽ q̃ prius in exponendis ſacris litteris operã nauabat. Statim q̃ Cardinalis creatus eſt, cõmentaria quæ in ſecundũ thomũ ſecũdæ partis Diui thomæ aquinatis lucubrauerat, ſuprema manu impoſita ædidit. ac diuo Leoni de ſe optime merito dedicauit. Ac deinceps uſq; ad extremũ uitæ halitũ nullũ unq̃ diẽ ſine linea prætermiſit, quin. ſ. aliquid reponeret, aliquid lucubraret. Nã et tertiã eiuſdẽ diui thomæ parte, quã magiſter gñalis incboauerat, iã Cardinalis, multis laboribus ac uigilijs cõſumauit. Nouũ quoq; Chriſtianæ religionis inſtrumentũ exponere aggreſſus, quatuor euangeliſtarũ uolumina sũma fide, ac diligẽtia declarauit. Nõ minorẽ curã, ac diligentiã, in exponendis apoſtolorũ geſtis adhibuit. Epiſtolas quoq; diui Pauli, atq; aliorũ apoſtolorũ ſic expoſuit, ut in ijs ambigui reliquerit nihil. Apocalypſim omnino intactã reliquit. q̃ in ea exponenda nõ ingenio, ſed diuinatione opus eſſe arbitrabatur. Veteri quoq; inſtrumẽto ſuis lucubrationibus magnũ lumẽ adiecit. In quo exponendo infinitũ propemodũ laborẽ ſuſcepit. Nã cũ uarias quidẽ, ac tã multas, tũ ueterũ, tũ recentiorũ tranſlationes, inſpicere cogebatur, Tũ ẽt peritiſſimos quoſq; hebræorũ cõſulebat. Ita tñ ut plus illi ab eo diſcere, q̃ illũ docere faterẽtur. Ita. n. ſingula ac minima queq; proſequebatur, Ita ſæpe ſcrupulos inijciebat, interrogãdo, admonẽdo, diſputãdo, ut ad intelligendũ ea quæ ipſi per ſe intelligere nunq̃ potuiſſent, excitarentur. Hac itaq; tã exacta ac laborioſa diligentia, totã illã uaſtã, ac perdifficilẽ ueteris inſtrumenti molẽ, pluribus digeſtã uoluminibus, multis ẽt ac propemodũ infinitis in locis uel corruptã, uel perperã interpretatã, ad priſtinã integritatẽ, atq; ad uerisſimũ ſuorũ autorũ ſenſum (quantũ humana fieri potuit diligẽtia) reſtituit. Cãtico canticorũ, ac prophetis dũtaxat exceptis, quos moriens incboatos reliquit. Quod ſi iſta apud huius hominis ignaros narrarẽtur, falſa fortaſſis, ac ſupra oẽm fidẽ in eius gratiã cõficta iudicari facile poſſent. atq; ego nõ orator, ſed adulator potius exiſtimari. Extãt illius per totũ orbẽ terrarũ ſparſa uolumina, nõ in angulis quidẽ, in oliuarũ penulas, aut cordillarũ togas ſepoſita, ut pleraq; multa. Sed paſſim per oẽs ſcholas, per omnia gymnaſia, per totũ deniq; orbẽ terrarũ lectitãtur, atq; in mãibus hominũ doctiſſimorũ habẽtur, Quæ nulla unq̃ caries, nulla teredo, nulla tẽporũ uitia cõſument. Quæ nullis inuidiæ ſentibus, nullis ſpinis unq̃ poterũt lacerari. Quibus tãta ẽ grauitas, tãta autoritas, ut cũ de aliqua re ambigitur, ſi quis ita dicat, hoc ſcripſit Caietanus, hoc dixit, hoc

ſenſit,

ſenſit, perinde ſit ac ſi dixerit, hoc ſenſit Socrates, hoc dixit Plato, hoc ſcripſit Ariſtoteles. Plura me her
cule, atq; ea quidẽ grauiſsima, hic unus uolumina ædidit, q̃ quilibet lector in tota uita uel diligẽtiſsimus
percurrat. Si mentiri me quiſpiã arbitretur, illũ ad oẽs bibliopolas, ad oẽs bibliothecas, ad omnia gymnaſia
remitto. Quid? q̃ multa ẽt quæ mihi exciderant õmiſi. Nã quis tot ac tanta ſatis memoriæ cõmendabit?
Sed inter narrandũ alia quædam mihi in mentem uenere. Vel illum ientaculorũ libellũ quis nõ admirabi
tur? Sic.n. illum libuit appellare, q̃ qui eũ legerit, ad alios grauiores libros non omnino ieiunus accedat.
Nam ſicut nullo preſumpto matutino cibo, quẽ ueteres ientaculũ appellabant, ad prandiũ auidius q̃ par eſt
accedentibus, cibus deuoratus potius, q̃ comeſtus, male concoquitur, Sic qui ad grauiſsimas deſciplinas acce
dit, niſi prius certis preceptis, certiſq; documẽtis, uelut ientaculis quibuſdam, fuerit inſtructus, nihil omnino
agat, fruſtraq; tẽpus terat. Id.n. eo libello efficitur, ut ſolutis nõnullis arduis quidem, ac difficillimis quæ-
ſtionibus, quæ paſsim ſacras litteras legentibus occurrũt, mentẽq; perturbant, ceu dolabra quadam detra-
ctis nodis, cætera plana ac facillima uideãtur. At illum aliũ, quẽ ſummã de peccatis inſcripſit, quis unq̃
ſatis cõmendabit? Quo omnia peccatorum gña miro ordine elementorũ cõplexus eſt. quo in q̃ nihil Chri-
ſtianis hominibus utilius eſſe põt. Ibi.n. quid fugere, quid ſectari oporteat, facile poſſunt agnoſcere. Sunt
ẽt nõ nulla alia ac propemodũ infinita præclara illius opuſcula, de quibus nulla hactenus mẽtio facta eſt.
Vtpote de Miſſa, de cõfeſsione, de cõceptu uirginis, de indulgẽtijs, de elemoſyna, de ſubiecto philoſophæ,
de annalogia nominũ, de mõte pietatis, de uſura, de Symonia, de Cãbijs. Sic.n. quẽdam ſuũ libellum ap-
pellare placuit. Nõ .n. fuit illi magna admodum de nominibus cura. Vocabulis utebatur ut plures, q̃uis eſ-
ſent minus latina, dum iñ eſſent in cõem uſum recepta. æquius eſſe ducebat nomina rebus, q̃ res nominibus
inſeruire. Proinde delicatas aures ab eius lucubratiõibus faceſſere iubeo. Eius ſcripta, tametſi nõ indiſerta,
nõ attingant, qui præter unũ Ciceronẽ oẽs alios faſtidiunt. qui uelut pſitaci, eius tantũ uerba conari didice
rũt. quos nõ tã res delectãt q̃ uerba, qui dum flores tantũ orationis ſectantur, ſuauiſsimos rerũ fructus
amittũt. At qui nõ flores, ſed fructus quærũt, qui non rotũda ac uolubilia uerba, ſed grauiſsimas ſentẽtias
diſcere cupiunt, ij demũ ad hunc diuinũ autorẽ accedant. In quo quicquid ad rerũ naturaliũ cognitionem,
quicquid ad moralem ſcientiã, quicquid deniq; ad naturã diuinã et ſacra myſteria pertinet, continetur. ut
nihil poſsit unq̃ a quoq̃ amplius deſiderari. An uero cũ tã multa iã dixerim cenſetis me omnia eius ſcri-
pta enumeraſſe? Quot epiſtolas, quot orationes, quot cõſilia, quot prudentiſsima reſponſa pretermiſi? q̃ ſi
ſingula perſequi uelim, nunq̃ dicendi finẽ inueniã. At quæret quiſpiã fortaſſe, qñ hic tot ac tã præclara
uolumina ædiderit, quorũ ſingulis uix ſinguli homines, uel doctiſsimi uel ſapiẽtiſsimi, ſufficere potuiſſent,
nũ aliud quicq̃ in omni uita gerere potuerit? Hic operæ preciũ erit audire q̃ ſapienter uitã inſtituerit, q̃
prudenter rem domeſticã adminiſtrauerit. Nã quod ad ſe attinet, mane quotidie ante lucẽ ſurgebat. Mini
mũ quiddam curando corpori tribuebat. Orationibus ac rebus diuinis plurimũ operæ nauabat. At cũ ora
ret putatis ne illum Curſim, ſingultim, bleſe, imperfecte, uelut per tumultũ ac feſtinationẽ (ut uulgo
ferme homines facere ſolent) pronunciare conſueuiſſe? Ita diſtincte, Ita clare, Ita aperte, Ita memoriter,
Ita attente orabat, quaſi deũ ipſum non mente mõ atq; animo, ſed ipſis ẽt corporeis oculis intueri uideretur.
quod non ſolum pronuntiatione, ſed nutu etiam, ac decenti corporis motu ſignificabat. Sæpe ad cœlum ma
nus, ſæpe oculos attollebat, Neminem cum oraret in colloquium admittebat. Inſeruiendum deo primum

Digitized by Google

ꝙ hominibus aſſerebat, Rebus diuinis mane peractis, accito ſcriptore uſq; ad prendiũ dictitabat. Praſus a ſtudijs aliquatulũ quieſcebat. Sed interim rõnem rei domeſticæ requirebat. Si quid facto opus eſſet impe rabat. Nihil prætermittebat quod ad bonũ, ac diligentẽ patrem familias pertineret. Vbi cibum ſubſediſſe exiſtimabat, iterum ſtatis horis, diuinis orationibus uacabat, ſtudebat, ſcribebat, dictitabat. ac deinceps ſuo tẽpore ꝙ parciſsime cænabat. Cænatus nõ in multam noctem uigilabat. Poſt horã a cœna cubitũ ibat. Som ni minimũ capiebat. Quantum a ſomno ceſſaret, tantũ ſanctiſsimis cogitationibus, ac diuinis orationibus tribuebat. Mane iterum ante lucem ſurgebat. Ac uelut circulo quodam, eadem munia ſingulis diebus præſtabat. Non in horas quidem, aut in dies uiuebat. In integrum annum quæ neceſſaria eſſent parabat. Fa miliaribus ferme omnibus, pro ſuo exiguo cenſu, ſtipendia conſtituebat. Aes alienũ tanꝗ uenenum pernitioſiſsimum fugiebat. Vitia pariter, ac flagitia procul a ſuis laribus pellebat. Luſores, Blaſphemos, Scortatores, Religionum deſertores, atq; id genus hominũ (quod ipſe ſciret) intra ſuas ædes non admittebat. Vt non aulam quidem illius domũ, ſed plane religionẽ eſſe putares. Quãta iuſtitia atq; integritate, ſetiam oppidum uetuſtiſsimum ſuæ fidei commiſſum gubernabat? ut eum amiſſum haud ſecus ꝙ parentem optimum lugeant. Eccleſiam Caietanam, cuius erat Epiſcopus, quanta cura ac ſolicitudine regebat? Dij immortales quæ ſeueritas, quæ legum obſeruantia, cum in rebus omnibus, tum uel maxime in ſacerdotijs collocandis? Nemini ſacerdotium conferebat, neminem initiari patiebatur, qui ſacris legibus nõ probaretur. Cultum diuinum nemo unꝗ diligentius curauit. Cõmiſſum ſibi gregem paſcebat, fouebat, cuſtodiebat, non deuorabat. Omnia munia quæ ad optimũ paſtorem pertinerent ſumma cura ac diligentia obibat. An Cuipiam hæc ocioſi fortaſſe, atq; inertis hominis officia uideri poſſunt? Illud audacter aſſerere nõ dubitauerim, neminem unꝗ (quẽ ego hactenus nouerim) fuiſſe qui uel in negocio ocioſior, uel in ocio negocioſior fuerit. Adeo hæc ſeinuicem non impediebant. Ita ſibi inuicem cedebant, ut quaſi ueſtem, uel palliũ mutaret, ſtatim ſe a negocijs ad ocia litterarum, ab ocio literarum ad negocia transferret. At inquis domeſtica hæc, & quaſi propria diligenter curabat, publica negligebat. Vt omittam illius tum patauij, tum Papiæ, atq; omnibus Italiæ gymnaſiis impenſos labores. Vt præteream annos decem quibus ordinis ſui procurationis munere ſumma diligentia functus eſt. Vt taceam alteros decem annos quibus magiſter generalis mira ſapientia atq; integritate rem publicam adminiſtrauit, de quibus multa quidem, non dum tamen ſatis, ſuperius diſſeruimus, ea tantum attingam, quæ iam Cardinalis, magnis quidem laboribus, ac periculis, annis iam ingraueſcentibus, gerere non recuſauit. Nam quæ uaſta itinera non ſuſcepit? quas regiones non peragrauit? quos æſtus, quæ frigora, quos labores, quæ tandem pericula non ſuſtinuit? dum germanica. ſ. ac pannonica, magnis quidem atq; arduis legationibus fungeretur. Nempe cum diuus Leo Pontifex maximus de bello Chriſtiani nominis hoſtibus inferendo cogitaret, ratus omnia quæ uaſto animo geſtaret fore ſibi facillima, ſi robora germanorum militum ſibi conſociaret, quorum animos iam tum Martinus quidam cognomento Lutherus, homo ſubdolus, ac rebus nouis ſtudens, per ſpeciẽ ſanctitatis, primũ Romanæ curiæ mores inſectando, deinceps totam religionem Chriſtianam in uertendo, cœperat exulcerare, quem potiſsimum tanto negocio deligeret, tametſi non deerant uiri, cum litteris, tũ rerũ experientia non cõtemnendi, Xyſtum tamen omnibus anteferendum exiſtimauit. Atq; in primis iuſsit, ut Martinũ illum, ſi qua ſpes eſſet reſipiſcendi, promiſſa etiam præteritorum impunitate complecteretur. At ſi omnino inſanabilis eſſet,

Digitized by Google

nabilis eſſet, daret operam ut per Maximilianum, ac cæteros germaniæ principes, iuſtas tandem pœnas luere cogeretur. Quæ quidem omnia ex illius ſententia geſta fuiſſent, niſi fortuna plerũq; rebus magnis atq; arduis inimica, Maximiliano Cæſare optimo principe e medio ſublato, illius ſanctiſſimis conatibus obſtitiſſet. Libet hic, ſi uultis Patres Ampliſsimi, propter quoſdam rumores ab improbis quidem, atq; inuidis hominibus ſparſos, liberius aliquantulum euagari. ac de Martino rẽ ut geſta eſt palam omnibus facere. Cum primum legatus germaniã attigiſſet Martinum accerſiri iubet, ratus illum poſſe bonis uerbis, ac miti oratione ad ſanitatem reſtitui. Is ubi primum ante legatum conſtitit, ſeu tanti uiri maieſtate, ſeu læſa potius cõſcientia cõſternatus, furenti ſimilis, in genua ante legati pedes procubuit. Hũc aſſurgere iuſſum, non ut quidam inuidi, quos tanti uiri ſplendor offendebat, confixere, minaci uultu, uerbis atrocibus, adunco naſo, toruo ſupercilio exceptum, ac pedibus etiã (ut quando cœperint nauiter mentiantur) conculcatum, ſed manu prahenſum, hilari atq; exporrecta fronte, graui quidem, quæ .ſ. legatum deceret, ſed tamen dulci. ac ſuaui oratione, hominẽ tractare cœpit, uc modo reſipiſceret præteritorũ ẽt impunitatem oſtentare. Cum Romano pontifice facile in gratiam rediturum. Romanam eccleſiam gremium ad ſe redeuntibus nunq̃ claudere ſolere. q; peccent homines non admodum magnifacere. q; perſeuerent id demum ferre non poſſe. Imitaretur Auguſtinum, quem non minus puduit ſuos errores fateri q̃ corrigere. His atq; alijs mitiſsimis uerbis ægrotum illius animum ſanare conabatur. At cũ Martinus ambigua quædam, ac non ſatis fida reſponderet, intellexit legatus pudere eum aperte ſuos errores fateri. Quem pudorẽ illi ut detergeret, Nec ego abs te inquit Martine ut plane erraſſe fatearis uehementer efflagitauerim, quem non mente quidem (neq;.n. de uiro bono ac religioſo id ſuſpicari æquũ eſſe cenſeo) ſed uerbis potius minus accurate prolatis, ſi quid ineſt ſuſpitionis potius q̃ erroris, peccaſſe crediderim. Sed cum in tuis ſcriptis pleraq; ſint, quæ minus rectam interpretationem ſuſcipiunt, æquũ eſſe duxerim, atq; hoc ipſum ẽt ſatis, ſi ſub conditione tantum, quam ſcis nihil certi aſtruere, ita ſcripſeris, Si qua ſunt in meis lucubrationibus, quæ minus ſanam doctrinam ſubolere uideantur, ea omnia cenſuræ apoſtolicæ ſedis ſubijcio. His pauculis uerbis & pontifici maximo ſatisfacies, & tibi ipſi potiſsimum conſules, atq; omnium ora tibi detrahentium occludes, ac tot de te ſparſos rumores facile extingues. Ipſe ẽt pontifex maximus, ubi te obſequentem animaduerterit, cõmodi ac dignitatis tuæ rationẽ habebit. Tum Martinus ſeu dolo, q; tergiuerſari amplius non auderet, ſeu q; re uera ita ſentiret, uictus tam benigna oratione, probata ſententia legati, omnia ſe facturum aſſeruit, quæ ſibi legatus imperaſſet. Quid moror? res iam cõpoſita uidebatur. Nec quicq̃ amplius reſtabat q̃ q; Martinus dicta factis praſtaret. Itaq; cũ iam ſerum diei eſſet, facta Martino abeundi poteſtate, in diem craſtinum res dilata eſt. Interea Martinus ſeu pœnitentia ductus, ſeu ſuorum ſatellitum conſilio corruptus, ſeu fretus quorundam potentiorũ fauore, ſtatim ſententiam mutauit. Non.n. deerant qui hunc hominẽ aduerſus Romanũ pontificẽ, cuius potentia iampridem multis cœpit eſſe formidoloſa, ceu frænum quoddam ſuſtinendum exiſtimabant. Ac ne cũ pontifice rediret in gratiam ſuadebant. At legatus cum nihil tale metueret, ut ſuprema manus negocio imponeretur, Martinum lætus expectabat. Ecce autem Martinus, non uno quidem ut antea, ſed pluribus ſtipatus ſatellitibus, qui nõ modo prohibere, ſed uim ẽt inferre facile potuiſſent, nõ humilis ut prius, ſed ſuperbia inflatus, ac barbarico furore plenus, ad legatum intrepidus uenit. Ac ſtatim,

non eſſe opus inquit cum aliquo redire in gratiam, quæ nunꝙ eſſet imminuta. Neminem lædere qui ue rum aſtrueret. Quæ dixiſſet, quæꝗ ſcripſiſſet, non eiuſmodi eſſe quæ ipſe correcta eſſe uelit. Nihil contra ſe moliretur, nihil grauius ſtatueret. Si ſecus factum eſſet, ad futurum concilium ap pellare. His atꝗ alijs inſolentiſsimis uerbis conſternatus legatus, primum quidem rei nouitatem ue hementer admirari, deinde lenius admonere. Non eſſe conſtantis hominis ita repente ſententiam mutare. Nō eundem ad ſe rediſſe qui abierat. Ne ſe impiorum conſilijs, qui illum perditum iri cuperent, ſubuer ti pateretur. Non omitteret tam bonam uel ſuo commodo rei componendæ occaſionem, ſalua etiā digni tate. Occaſionem fronte quidem capillatam eſſe. Occipitio caluam. Oblatam præhenderet. Omiſſam fruſtra ſectaturū. Abiret, cogitaret melius, ac demum conſultius, ac prudentius reſponderet. Ubi ue ro nihil proficere animaduertit, Paulo Libertus illum accuſare cœpit, ac uehemētius increpare. Proſpice ret tandem quid ageret. Nō ſemel peccare qui populos decipiunt. Toties peccare quot homines ſeducit. Ac tanto magis quanto ad poſteritatem ſcelus tranſmittitur. Non eum eſſe Romanum pontificē quē ſic pro nihilo ducere oporteat. Non id Maximilianum, non id cæteros germaniæ principes paſſuros. Lon gas eſſe regibus ac principibus manus. Si pergeret obſtinato animo, aliquando pœnas daturum. Et quo ſerius eo etiam grauiores. Abeuntem uero, ac tergiuerſantem, hoc tantum leni ſcommate perſtrinxit. Ad ſuos enim conuerſus familiares, iſte homo inquit Ouis eget recentioribus. Quo latenter illius ſtultitiam ſubnotabat. Uidete obſecro patres ampliſsimi ꝙ inſcite, ꝙ imprudenter, ꝙ in huma ne, ꝙ ſeuere, ꝙ atrociter, ꝙ ſuperbe, quibus iurgijs, quibus contumelijs, qua mente, quo uultu, quo naſo, quibus ſupercilijs, hominem perditiſsimum pertractauerit. At inquiunt ampliſsimas ſaltem diuitias, Epiſcopatum aliquem, Rubeum etiam galerum, dum iſtam peſtem auerteret promiſiſſet. Si ut promiſſa præſtaret (quod tamen in illius poteſtate non erat) ingentem fene ſtram impijs ac perditiſsimis hominibus aperuiſſet. Docuiſſetꝗ, quando ad eas dignitates per uirtutes ac merita, quibus omnino carerent, iter non eſſet, quo pacto per dolos, per fraudes, per nefandiſsima ſcelera graſſarentur. Si ut deciperet, alios quærere oportebat, qui has deci piendi artes non ignorarent. Nec me Hercule defuiſſent, quandoquidem, ſi dis placet, tales ho mines paſsim reperiuntur. Uirum bonum, uirum grauem, hominem ſanctum, hominem deum timentem, non deceptorem, ueridicum, a criminibus ac flagitijs, haud ſecus ꝙ a morte penitus abhorrentem, haud quaꝙ facile inuenias. Expectabam id dicerent potius, cur illum nefandiſ ſimum hominem in ſecretum colloquium accerſitum non ſtatim necari iuſsiſſet, & ſi miniſtri defuiſſent ipſe ſuis met manibus confeciſſet. Aut ſaltem, ſi id non poſſet, occulto aliquo ueneno ad miniſtrato e medio ſuſtuliſſet. Pium eſſe impium hominem qua uelis & poſsis ratione interfice re. Quibus quid tandem reſpondeam non habeo, niſi dignos eſſe qui ad talia miniſteria perpetranda mittantur. Ille didicit ex Paulo apoſtolo non eſſe facienda mala ut eueniant bona. Utinam om nes diuinum Xyſti noſtri iudicium ſequuti fuiſſent. non ita eſſet profecto res iſta Martini exulcera ta. Aduerſus quem nunꝙ ſuæ lucubrationis gladium diſtringere uoluit. ne (ut ipſe dicebat) dum unum hominem inſectaretur, imperiti uulgi rerum nouarum cupidi ſtudia excitaret. Quid enim

aliud

Digitized by Google

aliud actum ſt Iurgijs, clamoribus, inſectationibus, ab ijs qui contra Martinum ſcripſerunt, q̃ q hominem ſordidum in luſtris degentem, a ſuis uix bene notum, in cœlum uſq extulerunt. nusq̃ non notus Martinus non tam ſuis quidem preclaris rebus geſtisq̃ inſectantium ſtudijs nobilitatus. quem ſi iacere permiſiſſent, aut ipſo ſilentio fuiſſet oppreſſus, aut certe ad pauciores ea peſtis peruaſiſſet. Sed hos tandem obtrectatores ommiſſos faciamus. Dum hæc agerentur, Maximilianus Cæſar, unus qui inter optimos principes annumerari dignus ſit, intempeſtiua morte interceptus, magno mortalium detrimento in aſtra relatus eſt. Qui ſi diutius uixiſſet, iampridem Martinus ſcelerum ſuorum pœnas luiſſet. Nempe eo mortuo ſtatim nouis quidem ac maioribus ſtudijs excitatis animis, ſilentio Martinus traditus eſt. ac de imperio magnæ inter principes Chriſtianos concertationes fieri ceptæ. quæ legato magnum quidem ac periculoſum negocium fecere. Pleriq ad Chriſtianiſsimum francorum regem deſerri imperium uolebant. At germani ſuæ gentis Carolum, Maximiliani ex Phlippo eius filio nepotem, regem Neapolitanum Imperio deſtinabant. Obſtabant Carolo quo minus eligi poſſet uetera quædam (ut tum audieram) inſtituta, ne uidelicet is qui Neapolitanorum regno potiretur eligi imperator poſſet. Ipſe quoqmet Carolus non accepturum una cum regno Neapolitano Imperium iuraſſe ferebatur. Itaq diuus leo frequentes nuntios cum litteris, tum publicis, tum priuatis, ad legatum mittebat. non pateretur regem Neapolitanum Imperatorem creari. Seruarentur leges. ſeruaretur iuſiurandum. Hinc diuerſa hominum ſtudia. Alij priuatum legati officium publico anteponebant. nihil aduerſus ſuum regem conandum. Erat enim legatus (ut noſtis) patria Caietanus ſub ditione regis Neapolitani. Alij publicum officium deſerendum non eſſe exiſtimabant. Hinc ingentia aduerſus legatum odia germanorum. quibus eo etiam inmanitatis proceſſum eſt ut illi nefandiſsimæ inſidiæ pararentur. Hinc uarij rumores per urbem ſparſi, alij carpebant, alij legati officium commendabant. diuerſæ etiam a ſententia legati e germania litteræ a quibuſdam eius familiaribus (tanta eſt hominum inconſtantia) in quorundam potentiorum gratiam ſcriptæ. Hi quæ fauore & gratia digna eſſe cenſebant ad ſeſe trahere, quæ uero digna odio arbitrabantur in legatum retundebant. Nunq̃ me hercule errant potentiores. Quicquid delirant reges plectuntur achiui. His itaq malis, uelut inter ſcyllæ & charibdis anguſtias conflictatus, tam diu uerſatus eſt, quo ad Caroli legati, põtificis animũ expugnarunt. Tũc demũ ceptæ ſcribi litteræ blandiores, abrogata iura, ſoluta iuramẽta. Daret tandẽ operã ut Carolus Imperator eligeretur. Tũc demũ ſublato publico legationis impedimento, priuata pietas in ſuũ regẽ emicuit. Totus in Caroli fauorẽ cõuerſus germanorũ animos ſibi cõciliauit. Ipſe ẽt francorũ rex, tametſi leonis inconſtantiã accuſaret, piũ tñ legati officiũ cõmendabat. Carolus quoq Imperator electus per litteras (nã tũ in Hiſpãia erat) ingẽtes legato gratias egit. Extãt eius humãiſsimæ litteræ. poſſum oſtẽdere. Cum uero tam ancipitem fortunam summa prudentia ac ſapientia ſuperaſſet, ad urbem tandem reuerſus a diuo leone haud ſecus q̃ parentis loco magno in honore ſemper eſt habitus. a quo ne conſiſtorijs intereſſet, niſi res aliqua magna atq ardua, quæ ſcilicet ad fidem pertineret incidiſſet, ut ſuis ſtudijs, ac lucubrationibus uacare facile poſſet, impetrauit.

Digitized by Google

ſunt tamen qui arbitrentur, quorum ſententiæ facile me ſubſcripſerim, non ob eam tantum cauſam illam uacationem impetraſſe, ſed cum bene monendo parum proficere uideret, ne uel principem fruſtra obſiſtendo offenderet, uel contra conſcientiam, ſententiam dicere cogeretur. Mortuo diuo leone, cum de eligendo ſucceſſore magna inter patres diſſenſio eſſet, quanta fuerit Xyſti noſtri tum uirtus, tum autoritas apud omnes apparuit. Nam cum quidam, uelut aperta ui, in pontificatum graſſarentur, non modo eorum conatibus reſtitit, ſed occaſionem nactus agendo, monendo, ſuadendo, increpando, ſingulos appellando, omnibus in ſuam ſententiam pertractis, tantum effecit ut Hadrianus, qui tum in Hiſpania erat, ac uir probus et ſanctus habebatur, pontifex maximus eligeretur. Id factum a principio improbatum, barbarum hominem, extra Romanam curiam degentem, qui in Vrbe nunq̃ fuiſſet, qui curiam penitus ignoraret, pontificem maximum electum. quid ſi Cardinales ad ſe omnes ire precipiat? quid ſi curiam in Hiſpaniam, aut germaniam, ut olim in Galliam translata fertur, ipſe quoq; transferret? An deerant in urbe ex Italico genere Cardinales, qui tanto honore digni iudicari poſſent? prælatum Italis Barbarum, Extra urbem, extra Italiam, ac propemodum extra orbem ipſum, Pontificem maximũ aſcitum. Hæc, atq; his ſimilia, imperitum uulgus iactitabat. Sæpe etiam ipſemet Xyſtus, ob tam ſanctam nauatam operam, male audiebat. Cum uero haud ita multo poſt q̃ Pontifex maximus electus eſt, ad urbem ueniſſet, omnium mortalium animos exhilarauit. atq; hos inanes ſermones, ſtudijs in contrarium uerſis, extinxit. Non iam barbarum hominem quidem illum, ut prius, ſed uere ſanctum, uere diuinum, ac diuinitus electum clamitabant. Nihil referre in qua tandem patria quiſpiam genitus ſit. Vnam eſſe omnium mortalium patriam, quæ cælo. ſ. tegatur. Virtutes deniq; ac mores tantum ſpectandos eſſe. quem ſi diutius nobis fata ſeruare uoluiſſent, non eſſent fortaſſe tot rapinæ, tot cædes, tot ſtrages, tot tandem ac tanta mala, quæ uidimus, quæ paſſi ſumus, noſtris temporibus conſecuta. quæ illud Xyſti conſilium, atq; iudicium, non humanum quidem, ſed uere diuinum fuiſſe declarauerunt. At pontifice Hadriano turcha Rhodum inſulam, atq; eiuſdem nominis ciuitatem munitiſſimam, expugnauit. Id mirum ſcilicet uideri cuipiam poteſt? ſi eo uita functo, urbs ipſa Roma, in uiſceribus Chriſtianorum ſita, Chriſtianæ rei publicæ caput, in oculis principum, ipſomet pontifice maximo e ſumma arce ſpectante, defendi non potuit, quo minus ab improbiſſimis latronibus, Chriſti hoſtibus uerius, q̃ Chriſtianis, caperetur, diriperetur, incenderetur. An non uita functo Hadriano capta pannonia? rex ille pientiſſimus interfectus? Atq; ut ad Rhodum captam redeam, quid tandem faceret Hadrianus? Vt omittam q̃ tam uaſto terrarum ſpatio Rhodus ipſa diſtaret, q̃q; ut ſuppetiæ mitterentur longa erant maria transmittenda, uix ſe pontificem agnoſcebat. Ita in principio eius pontificatus oppreſſa eſt, ut ea clades nequaq̃ Hadriano pontifice accepta uideatur. An uero cum rumor increbreſceret turchas pannoniam inuaſuros, nonne ſtatim illuc, de pannonijs ſolicitus, Xyſtum cum ingenti pecuniarum ui legatum miſit? Stetit ergo uiuo Hadriano, ac Xyſto legato, incolumis pannonia, Quanti rettuliſſe exiſtimatis, ueniſſe in pannoniam legatum, uim auri magnam allatam, Conſcribi exercitus, non deeſſe conſilia? Hac tandem fama perculſus hoſtis bello abſtinendum cenſuit.

Digitized by Google

cenſuit. Non armis modo, ſæpe etiam fama ingentia bella conficiuntur. At uita functo Hadriano *Reuocatus legatus, amiſſa pannonia. Non deſunt tamen qui exiſtiment, non tam ultro ab* Hadriano *eam legationem* Xyſto *fuiſſe delatam, q̃ dolo ac fraude quorundam hominum, qui* Xyſtum *per ſpeciem honoris in exilium mitti uolebant, ueriti ne ſi cum* Hadriano *diutius moraretur eos loco moueret, quorum mores nequaq̃ cum xyſti moribus conuenirent.* Nec uero *me fallunt eorum lepidiſsimi ſermones.* Iſte Cardinalis *ſancti* Xyſti *uir quidem bonus eſt, ac plane doctus (id enim negare non poterant) uerum ignorat iſtec curialia.* Negat *pro ſacerdotijs ac rebus eccleſiaſticis quicq̃ accipi oportere. gratis danda eſſe cenſet, non primo quidem petentibus, aut ijs qui uelocius curſitant, qui (ut ipſe inquit) grabatulos circunuolant, qui morientium animas ſedulo aucupantur, qui eas recens emiſſas, adhuc tepentes, ad curiam deferunt, ſed bene merentibus, ac uirtute preditis uiris. et ijs quidem qui eiuſdem patriæ ſunt, in qua ipſa ſunt ſita ſacerdotia.* Non uni *ſexcentos* Epiſcopatus, *totidem abbatias, totidem parochiales* Eccleſias *concedendas.* Aeque *iniquum eſſe ut unus ſagina, alius fame atq; inedia pereat.* Quid? *q̃ epiſcopos etiam ipſos ad ſuos epiſcopatus remittendos eſſe arbitratur. his hanc ſacerdotiorum curam relinquendã.* Nihil eos agere in Romana curia. ornamento eſſe tantum. *At ſi quid agant, quiduis potius agere q̃ eos agere oporteret.* Non iccirco epiſcopos, atq; alios, *quibus animarum cura commiſſa eſt, creari, aliena ut curent, ſua ut negligant, ſed ut oues ſuas paſcant (ſunt inquit paſtores) non ut deſerant.* Commiſſum *ſibi gregem cuſtodiant, non ad ſuam quidem, ſed ad ipſius gregis utilitatem, non ut deglubant.* Romanum Pontificem, *omnium hominum merita, omnes eccleſias, quid omnibus in locis fieri oporteat ignorare, Diuiſa eſſe enera, quemq; ſuum munus preſtare decere, melius ſinguli ſingula, & ſcire, & facere poſſe, q̃ unus omnia. id ſoli deo tributum.* Romanum *pontificem hominem eſſe.* Vileſcere etiam inquit Romani Pontificis maieſtatem, Imminui etiam autoritatem, *dum ſingula, et quidem minima, perſequatur.* Decere *magnum principem magna, atq; ardua negocia gerere.* Id. ſ. *curandum eſſe, ut q̃ optimi paſtores eligantur.* Inter *principes* Chriſtianos *pacem conciliare,* Iuſtitiam *inuiolatam ſeruare,* Factiones *extirpare,* Lites *extinguere, non fouere,* Annonam *q̃ uiliſsimam efficere, ea demum eſſe pontificia munera.* Multa *etiam de diſpenſationibus, multa de indulgentijs, ne quid intactum relinquat, iſte homo inculcat.* Non precio, *non paſsim, non pro quacunq; cauſa, non omnibus concedendas.* Venalitate, *nimio abuſu uileſcere, ac pro nihilo haberi.* Et *pleraq; alia perſtrepit, non minus inepte q̃ ſtulte, ut plane deſipere uideatur.* Sunt *hæc fortaſſe dictu ſpecioſa, ſed quæ, ne ſi ipſe quidem pontifex eſſet, fieri poſſent.* Nam *quod de epiſcopis, de cura ſacerdotiorum eis relinquenda, iſte bonus homo aſtruit, quid ſtultius eſſe poteſt?* Quid *enim aliud eſſet q̃ uaſtam in urbe facere ſolitudinem?* Pontificatum *ad nihilum redigere?* Quo pacto *Romanus pontifex, tot ac tantos ſumptus, poterit ſuſtinere, tanto preſertim ære alieno oppreſſus?* Ridiculum *eſt quod gratis donare poſsis, id ipſum uendere non poſſe.* Quis *hunc tam grauem, ac tam moleſtum cenſorem, noſtris ceruicibus imminentem, ferre poſsit?* Abeat, *ualeat, faceſſat hinc quo dignus eſt, vel in ſuum epiſcopa-*

tulum Caietanum. Ibi ſolus regnet cum iſtac rectitudine conſcientiæ, nobis deſinat moleſtus eſſe. Quin potius in aliquem orbis angulum per ſpeciem legationis, procul mittendus eſt, ne nobis pontificem hunc ſanctum ſuis ineptijs corrūpat. Nec tamen defuiſſe homines exiſtimauerim, qui in eandem ſententiam, diuerſa tamen ratione conuenirent. Erat. n. Hadrianus plane ſenex, nec diu uicturus putabatur. Timebant igitur ſi forte uacatio Romanæ ſedis accidiſſet, illum eorum conatibus obſtiturum. Quapropter longius per ſpeciem honoris aliquo relegandum curauerunt. Hæc quanq̄ inter ſe conſilia agitabant, magnifica tamen uerba coram Hadriano iactitabant. Hunc hominem moribus ac doctrina preſtantem, aut nullum alium eſſe, cui rectius hæc prouincia delegari poſſet. Nec tamen Xyſtum horum hominum conſilia latuere. Sed cum quædam præter ſpem, non tam pontificis culpa, q̄ eorum quos in conſiliū adhibebat, minus recte fieri uideret, nec quicq̄ conſilio proficere animaduerteret, optabat aliquo proficiſci, ut ſi fieri poſſet ne audiret quidem. Pannoniam itaq; profectus, cum ſumma omniū, tum in primis ipſius regis lætitia, ac diuinis propemodum honoribus exceptus, ita illorum animos autoritate, conſilio, opibus confirmauit, ut non ſolum qua ratione reſiſteretur, ſed de bello ultro hoſtibus inferendo cogitarent. Verum huius quoq; legationis fœlicitati fortuna ſe immiſcuit. ac omnem rei bene gerendæ rationē turbauit Hadriani importuna mors. Accepto itaq; tam triſti nuntio, quid potiſsimum ageret cogitabat. Reuerteretur ne ad pontificia comitia ſuffragium daturus? obſtabant longa itinera. At intereſſe optabat, ægre ferebat intereſſe nō poſſe. non quo pontificatum ambiret (nihil. n. unq̄ uel dicere uel facere uiſus eſt, quo ad eam dignitatem ne ſuſpicari quidem quiſpiam poſſet) ſed ut daret operam ut q̄ optimus pontifex eligeretur. Tandem ea potiſsimum ſententia placuit. Vt comitiorum euentum expectaret, atq; id demum ageret quod ſibi futurus pontifex imperaret. Interea diuus Iulius medices, diui leonis patruelis, pontifex maximus creatur. qui mutato nomine Clemens ſeptimus eſt appellatus. Cui uel ingenio, uel conſilio, uel rerum experientia, neminem cenſeas anteferendum. Sed in quem cum aduerſa, tum proſpera fortuna, omnes ſuas uires effuderit. Is paulo poſt q̄ pontifex maximus creatus eſt, Xyſtum e pannonijs reuocauit. Cuius deinceps opera atq; conſilio omnibus in rebus quæ ad bonos mores, atq; ad fidem Chriſtianā pertinerent ſemper eſt uſus. At inquis ingentes diuitias e germania, atq; pannonia, unde pleriq; ditiſſimi euaſerunt, aſportauit. Quid ei diuitijs opus eſt, qui ſit in sūma paupertate ditiſsimus? Cui nō modo ſatis erat quod habebat, ut nihil amplius optaret, ſed aliquid ēt redundabat. ut ex utriſq; extremis compoſito nomine, uere licuerit eum ditiſsimum pauperem appellare Non aurū non argentum, non lapides precioſi, non ſplendida ſupellex, ſed diuinæ eius uirtutes illum diuitē faciebant. æque igitur pauper q̄ profectus eſt redijt. Nihil inde preter rectitudinem conſcientiæ, præter uitæ integritatem, preter ſanctiſsimos mores, quos ſecum detulerat, reportauit. Sed quæ ſequuntur piget referre, horret animus meminiſſe. At quoniam talia ſunt ut in quibus ingens Xyſti noſtri uirtus apparuerit, nequaq̄ ſunt ſilentio pretereunda. Capta ſiquidem atq; incenſa urbe, cum perditiſsimorum latronum preda fuiſſet, inter tot enſes recenti ſanguine reſperſos, inter tot hoſtium minas, num cenſetis illum de arce diuinæ mentis ſuæ fuiſſe deiectum? Nihil minus

ſeq̄

Digitized by Google

ſe q̃ prius Cardinalem agnoſcebat, eandem grauitatem, eandem ſeueritatem ſemper retinuit. Num ſupplicem illum ad eorum genua, quaſi uitam deprecaretur prouolutum exiſtimatis? Nihil fractus, nihil perterritus, hoſtes admonere, atq; increpare non deſtitit. Haurirent ſi ſic collibitum eſſet, ſenilem ſanguinem. Non tanti ſibi eſſe uitam, ut deleta urbe ſuperſtes eſſe optaret. Non byzantium illos, ſed urbem Romam religionis Chriſtianæ, atq; adeo totius orbis caput, diripere atq; uaſtare. Meminerint quacunq; incederent, ſe ſanctiſsimorum hominum qui Chriſtum pie ac ſancte coluerunt oſſa calcare. Non id Cæſarem, ſub cuius ſignis militarent, imperare. Non id tandem Cæſarem eſſe paſſurum. Viderent quid agerent, urbi parcerent, rapinis ac cædibus abſtinerent. Si pergerent, aliquando tanti ſceleris pœnas daturos. Hinc licet animaduertere quanta ſit uirtutis uis, ac rectæ mentis potentia, quæ uel inermis, ipſis etiam immaniſsimis hoſtibus terrorem incutiat. Nemo illum attingere auſus eſt. Quin potius illius maieſtatem, atq; conſtantiam admirati, illum haud ſecus q̃ par erat uenerabantur. Paupertatemq;, q̃ tam impia arma ſumpſiſſent excuſabant. Quibus tandem cum quinq; milia aureorum tradidiſſet, ſuam atq; adeo omnium qui cum eo erant, e quibus tres tantum illius familiares fuerunt, cæteri ſane multi ex omni hominum genere, quos ne noſſet quidem, libertatem redemit. Sed priuſq̃ pecuniæ expedirentur, cum aliquot dies apud hoſtes fuiſſet, in tanta rerum omnium perturbatione (quæ ea mentis ſerenitas?) ocium etiam potuit inuenire. At quod ocium? nunq̃ me Hercule q̃ diu apud hoſtes fuit (uidi, interfui, poſſum teſtimonium perhibere) deſiit ſtudere, legere, lucubrare. hac ſemper ſententia uſus, poſſe ſibi quidem cætera omnia, quod autem recte faceret, id demum auferri ſibi non poſſe. Quem non tam ſua, q̃ aliorum calamitas perturbabat. Qui illam quidem ſeuientem fortunam, nequaq̃ ad ſe pertinere exiſtimabat. Quæ licet non modo externa bona, ſed uitam etiam ipſam eripere potuiſſet, ad arcem tamen diuinæ mentis eius peruenire non poterat. Non uitæ integritatem corrumpere, non ſanctiſsimos mores, non prudentiam, non ſapientiam. Caietam deinde profectus, tam diu ibi manſit, quoad de ſuis cenſibus modicis quidem atq; exilibus, creditoribus ſatisfaceret, a quibus ut ſe ab hoſtibus redimeret pecuniam mutuatus eſt. Pacatis deinde rebus, Romam reuerſus, uſq; ad extremum uitæ diem quo inter diuos relatus eſt, ab urbe nunq̃ amplius diſceſsit. Illud etiam haud quaq̃ prætermittendum cenſeo, quod medio hoc tempore icirco eueniſſe crediderim, ut eius diuina uirtus, tam & ſi ſatis clara, noua tamen aliqua oblata occaſione, magis illuſtraretur. Orta ſiquidem inter Britanniæ regem atq; eius uxorem, Caroli Romanorum Imperatoris materteram, cum qua ſuſcepta prole propemodum conſenuerat, de matrimonio controuerſia, quaſi legitimum non eſſet, ut pellicem ſibi quam unice diligebat adiungeret, cum repudium dare non liceret, per ſpeciem ſanctitatis diſſolui uolebat. Obſtare leges, obſtare ius diuinũ, quominus id matrimoniũ legitimũ uideretur. Nõ licere defuncti fratris coniugem ſibi matrimonio copulare. Diuina lege id cautũ eſſe. Nõ potuiſſe Romanum pontificem, cuius autoritate id matrimonium factum eſſet, iuri diuino derogare. His atq; alijs, quaſi rectitudine conſcientiæ motus, amorem quo deperibat male diſsimulans, ueterem coniugem

expellere

expellere cupiebat. Hinc diuerſa hominum ſtudia. Multa in gratiam regis ſcripta, factionibus magis ꝙ rationibus, res ipſa geri uidebatur. Cauſa tandem ad Romanum pontificem delata. Xyſtum accerſiri ſummus pontifex iubet. Imperat ut nouas, ac ueteres diuinas leges euoluat. Cauſam banc regiam examinet. Ac demum quid in ea re tam ardua iudicandum ſit diligenter perſpiciat. Tum Xyſtus rebus omnibus qua ſolebat integritate, atq; animi candore diligentiſſime perſpectis, ingenti mortalium expectatione (Porro in exitum tanti certaminis uniuerſus pene orbis erectus erat) uerißimum illud, atq; ſanctißimum matrimonium declarauit. Nihil uel humanum ius, uel diuinum obſtare. Recte interpoſitam pontificis autoritatem. Aduerſus regem deniq; ſententiam ferendam eſſe pronunciauit. Ac docuit tandem mortales, regiam quidem maieſtatem uenerandam, ſed in primis iuſtitiam colendam eſſe. Cuius conſilium ſequutus diuus Clemens, criminis uiolati matrimonij regem damnauit. Hic poſſet fortaſſe quiſpiam ſuſpicari, ob eam rem Xyſtum magnis muneribus donatum fuiſſe. Sed quid attinet in eum munera congerere, quem muneribus corrumpere non poſsis? Qui non principum gratiam, non preces, non minas, non ulla deniq; munera, ſed ea tantum quæ recta ratio ſuaderet ſpectabat. Liberum ergo ſuffragium, liberam uocem, liberam deniq; ſententiam, non uenalem, pronunciabat. Quid? ꝙ nec gratias quidem agi ſibi uolebat. Aut enim, ſi quid ab eo peteretur, omnino negabat, aut ſi quid dicendum, faciendum ue recepiſſet, ſtatim (dum poſſet) atq; hoc ipſum gratis præſtabat. Sed iam tempus admonet, ut & illius ſanctißimam uitam, & noſtram orationem, aliquando ad exitum perducamus. Non quo me, in hoc homine laudando, materia deficiat. nam quo plura dixerimus, eo plura dicenda ſemper reſtabunt. Non quo uos feſſos animaduertam, quos tanti uiri laudibus, ac memoria uideo recreari. At uereor patres amplißimi, ita me ſentio conturbari, ita oculos lachrymis oppleri, ita uocem debilitari, cum de obitu heri mei, ah quid dixi heri, immo uero parentis optimi, dicere propono, ne cœptam orationem, ac propemodum abſolutam, cogar occluſis faucibus imperfectam dimittere. Non ego te diue Xyſte deploro, Non doleo uices tuas, Non inuideo fœlicitati. Mea damna, meas erumnas, meas lugeo calamitates. An ſeruus herum, an filius parentem optimum non lugebit? Quo uiuente uiuebam, quo defuncto pene defunctus ſum. Utinam eodem funere prælatus, ante tuos pedes ſepultus iacerem. ita enim & uiuere pariter, ac ſeruire deſiſſem. At ſaltem manumiſiſſes, tecum & meam libertatem ſuſtuliſti. Ita me pauperem, ita rebus omnibus egentem reliquiſti, ut æternum mihi ſeruire neceſſe ſit. At pauper eras, paupertatem accuſo, non uoluntatem. Nam aud ſecus ꝙ filium & diligebas plurimum, & benefacere plurimum cupiebas. Nec in domo tua poſtremum ſeruitutis locum tenebam. Nec minus fortunam incuſauerim, quæ te eo potiſsimum tempore ſurripuerit, quo non modo mihi, ſed omnibus fortaſſe mortalibus, benefacere potuiſſes. Cui ne mortuo quidem, ſeruire unꝗ deſinam (Non enim iugum detrecto) Tibi quot annis pia mente, ſupplicibus uocibus (quando aliud non poſſum) iuſta perſoluam. Hic mihi amplißima latera, hic uocem ferream mihi dari

optarem, hic

optarem, hic mihi tandem auxilio opus eſt tuo. Ad te iterum diue Xyſte mi here, mi domine mi pater optime confugio. Erige labantem mentem. Abſterge oculis lacbrymas. Excita uocem debilitatam. Tuis auſpicijs cœpta eſt, tuis auſpiijs finiatur oratio. Anno igitur ætatis eius ſexageſimoſexto, tot ac tantis rebus præclariſſime geſtis, cum diuus Clementes Pontifex Maximus grauiter ęgrotare cœpiſſet, omnes in Xyſtum oculos conjciebant, omnes illum Pontificem Maximum deſignabant. Hunc unũ aut alium neminẽ poſſe rẽ publicã Chriſtianã, ac Pontificiam autoritatem, uitio temporum labefactatam, humanarum ac diuinarum rerum ſcientia, Vitæ ac morum integritate, omni denique uirtutum genere conflata ſapientia, ad integritatem priſtinam reſtituere. Pluris equidem fecerim iſtum omnium mortalium conſenſum, atque iudicium, quam ſi fuiſſet Pontificatum aſſecutus. Nam plerique, uel peſſimi quidem homines, principatus ac ſummas dignitates adepti ſunt, qui uero ijs digni iudicati fuerint, quam pauciſſimi. At ille longe aliter ſentiebat. Se indignum tanto munere iudicabat. Quid? quod toto illo anno, qui illius obitum præceſſit, nunquam quicquam aliud quam de futura morte cogitabat. Nihil niſi de morte loquebatur. Huc ſe parabat. Ad futuram uitam omnes ſuæ cogitationis neruos intendebat. Satis annorum, Satis dignitatum. Nihil ſibi amplius optandum aſſeuerabat quam ab hac luce, quin potius ab ijs tenebris, ad illam cœleſtem lucem, atque æternam patriam, ſi ita ſua merita poſtularent, migrare. Senex ſum inquit, iam inutilis, & fortaſſe etiam grauis. Quæ ea modeſtia? ſe grauem, ſe inutilem appellabat, qui totum orbem ſuo ſplendore, uelut alter ſol, fœcundiſſimis ſapientiæ radijs illuſtrauerat. Procuratorẽ ordinis uocari iubet. Imperat ſcilicet Sepulchrũ ſibi ſpetioſiſſimũ cõſtrui. Paria mamora cõquiri. Praxiteles & policletos, qui pulcherrimas uirtutum ſtatuas inciderent accerſiri. Hinc prudentiam ac temperantiam, Inde iuſtitiam ac fortitudinem, Superne, magni dei patris barbatam imaginem, ſiniſtra manu orbem geſtantem, dextera prælatis duobus digitis omnia moderantem. Inferne, ſua inſignia. Se uero medium dormienti ſimilem, eleganti manu ſculptum collocari. Argentum, aurum, lapides precioſos, quibus exornari maxime poſſit. In ſumptum denique uim magnam pecuniarum expediri. Optabat fortaſſe uiuens tam ſpecioſam Sepulchri molem ſpectare. At inquit extra templum olim Mineruæ, nunc deiparæ Virgini Conſecratum, ubi gradus aſcenderis, in ipſo templi ueſtibulo, faueam effodito. intus opere tectorio leuigato. In eam nullis ſumptibus, nulla funebri pompa, meum cadauer conjci iubeo. Ridebamus omnes quaſi ioco, non ſerio dixiſſet. Si nobis ſuperſtitibus moreretur id nequaquam eſſe paſſuros affirmabamus. Habendam eſſe dignitatis rationem, dandum aliquid conſuetudini. In ipſo templo, loco aliquo illuſtri, ponendum Sepulchrum, non magnis quidem, ſed tamen honeſtis ſumptibus exornatum. Ille nobis leniter ſubiraſci. Non æquum eſſe in ipſis templis, quæ quam mundiſſima eſſe decet, ut in quibus diuinus cultus celebratur, olentia cadauera inferri. Nullum eſſe locum, non Sepulchris, non cadaueribus occupatum. Parietes, pilas, columnas, pauimenta, dehoneſtari. Sæpe etiam fœtoribus e putrefactis cadaueribus excitatis, aerem peſtilentem creari. Non ſic ueteres. In Cœmiterijs, circa tẽpla, ſub diuo, loco ſacro, cadauera ſepeliebant. In ijs, diuitibus ẽt ac nobilibus, quos ea cura tãgebat, ſepulchra magnifica erigebãtur. Paſſim per oẽs chriſtianorũ Prouincias, per oẽs Ciuitates, per omnia loca, circa omnia tẽpla, uetuſtiſſima ſepulchra intueri licere. Nõ cõſuetudinẽ eſſe hac

noſtrum,

noſtrum, ſed abuſum. Funebres ſumptus, nihil ad mortuos pertinere. rectius illos in uſum pauperum erogari. Proinde deſineremus moleſti eſſe. ſcire ſe tandem quid facere. Non uerbis tantum, aut ſcriptis, ſed factis etiam, atque exemplis, populos inſtruendos eſſe. Non denique tantum nobis pecuniarum relicturum, unde iſtec magnifica facere poſſemus. Vicit autoritate, uicit rationibus. Tandem ſepulchrum illud ſpetioſiſsimum, quale quidem uidere potuiſtis, erectum eſt. Mens futurorum præſaga, ac diuino numine illuſtrata, eius fœliciſsimum exceſſum inſtare prænuntiabat. Igitur diuo CLEMENTE adhuc egrotante, de cuius ſalute iam medici deſperauerant, ecce Xyſtus, quaſi ſe tanto oneri ſurriperet, cui ſe imparem exiſtimabat, ut cederet uidelicet meliori, profluuio uentris debilitatus, ac leui febricula correptus, non tam magnitudine morbi, quam ſua met ipſius ſponte, aut certe non inuitus, quarto idus auguſti, fœlicem illam animam, deo optimo maximo a quo profecta erat, reſtituere feſtinauit. Cuius ſanctiſsimum Cadauer, omnibus quidem ſeculis uenerandum, in eo ipſo ſepulchro conditum eſt, quod ipſe iam uiuens effodiendum curauerat. Vultis fortaſſe ſcire quid ille fecerit moriens? Vultis ſcire quid moriens loqueretur? Vbi morbum ingraueſcere animaduertit, non terrore aliquo perturbatus, ſed læta fronte, atque alacri uultu, ad ſuos familiares conuerſus, qui ſedulo aſtabamus, Video inquit inſtare diem reſolutionis meæ. Vtinam mihi hoc potiſsimum tempore, ad illam celeſtem uitam, poſita hac putri mortalis corporis mole, liceat migrare. Inſtabat ſolenne feſtum aſſumptionis deiparæ uirginis, eo potiſsimum die quaſi cum ipſa uirgine cœlum aſcenſurus, expirare cupiebat. Nihil eum terrebat mortis cogitatio. Sæpe ad cœlum ſublatis manibus atque oculis, hæc uerba dicere ſolebat. Tu ſcis domine, tu ſcis. cætera ſupprimebat. Quid.n. illum dicere uoluiſſe exiſtimatis? Ego uero ſic opinor. Tu ſcis domine, tu ſcis hominem eſſe me atque mortalem, at peccant homines, peccaſſe fateor, tu peccantis hominis miſerere. pro quo & fieri mortalis, & mortem obire non dubitaſti. Tu ſcis inquam domine, tu ſcis nihil boni unquam, niſi tuo adiutos præſidio, non modo facere, ſed ne cogitare quidem mortales poſſe. Si quid ergo unquam recte dixi, ſi quid feci, ſi quid ſcripſi, non id mihi quidem arrogo, ſed tibi acceptum referri oportere confiteor. Hæc itaque, atque ijs etiam meliora, illum arbitror dicere uoluiſſe. Inſtabamus cibum hauriret, Reſumeret uires, in tantum ſpem, atque omnium expectationem, uiuere non recuſaret. Inepti inquit, quid petitis ignoratis, niſi forte ueſtra commoda, meos labores. Annos natus ſex ſupra ſexaginta, in laboribus ſemper uerſatus ſum, nunquam ne erit quieſcendum? An de futuros exiſtimatis, qui me longe meliores, humeris ualentioribus, tantum poſsint oneris ſuſtinere? Vos corticem tantum, ac ſpetioſam pontificatus faciem intuemini, quæ curæ, quæ ſolicitudines, qui denique labores intus lateant, non uidetis. Nocte illa quæ diem mortis præceſsit, accito ſacerdote conſcientiam diligentiſsime expurgauit. At quibus criminibus, quibus ue ſordibus? Qui illam ſingulis ſeptenis diebus diſcutere conſueuerat. Exiguam ſuam ſupellectilem pauperibus erogandam. Se uero ſine ullo honore, ſine funebri pompa, ſine ſumptibus, noctu, ſepeliendum teſtamento mandauit. Mane (quid enim aliud uir ille ſanctiſsimus poterat cogitare?) SACERDOTEM iterum uocari iubet, Sacratiſsimum CHRISTI Corpus afferri. Quod ubi præſto fuit ſuis met ipſius uiribus innixus, in genua ſenile corpuſculum, egritudine confectum, repente quaſi nunquam egrotauerit erexit. Ac tanti

numini

numinis maieſtatem ueneratus, præ lætitia manantibus lachrimis, in hæc pauca uerba prorupit: Tu uere es mortalium cibus, quem qui pie ſumpſerint nunq̃ amplius eſuriant. Tu hinc abeuntibus præbes uiaticum ſaluberrimum. Te colo, te ueneror, te adoro, te deum eſſe confiteor. Non eram dignus ut intra meos lares uenires, qui me uel uno tantum uerbo, ſeruare potuiſſes. flebat ipſe ſpei plenus ac lætabundus, nos miſeri ingenti dolore perculſi etiam lugebamus. His dictis ſumma pietate, ac reuerentia, hauſto illo diuino nectare, paulo poſt fœlicem illam animam expirauit. Videte obſecro patres ampliſsimi q̃ parem uitæ exitum præbuerit. Quod ſi ex ſolonis ſententia, non ante hominis fœlicitatem iudicare debemus, q̃ extremum uitæ diem obierit, quid tandem obſtat, quo minus hunc hominem fœliciſsimum iudicetis? Nam ſi illius uitam, cum morte conferre uoluerimus, illum ſane fœliciſsimum fuiſſe comperiemus. Primum quidem illuſtri patria, atq; honeſtiſsimis parentibus genitus, diuorum auſpicijs educatus, non humana quidem, ſed diuina caſtra ſectatus, omnibus muneribus cum ſumma laude atq; integritate perfunctus, ſummum religionis ſuæ faſtigium eſt conſecutus, Deinceps non principum fauoribus, non factionibus, non generis nobilitate, quippe qui non ab atauis regibus, ſed ab honeſtiſsima familia genus ducebat, non muneribus, non pecunijs, ſed uirtutibus tantum innixus, poſcentibus ſuis meritis, cardinalis creatus in eodem ſemper tenore uitæ perſeuerauit. Qui ne ſi Cardinalis quidem unq̃ fuiſſet, aut nullam fuiſſet aliam dignitatem adeptus, non iccirco tamen illum minus fœlicem exiſtimauerim. Quem non magiſtratus, non dignitates, non ulla deniq; externa bona, ſed illius diuinæ uirtutes fœlicem atq; beatum faciebant. Quas uſq; ad extremum uitæ diem incorruptas ſeruauit. Nam iuſtitiam quis unq̃ Conſtantius coluit? Quem non minæ, non preces, non gratia, non odium, non munera deniq; ulla, unq̃ corrumpere potuerunt. Fortitudinē quis unq̃ fortius? Quē aduerſa fortuna nunq̃ infregit, proſpera nunq̃ inflauit. Cuius diuinam uirtutem labores, erumnæ, pericula, non modo non frangebant, ſed potius acuebant. Prudentiam uero quis unq̃ prudentius? Qui nunq̃ quicq̃ temere uel dicebat uel faciebat. At temperantiam nemo unq̃ effuſius, atq; etiam (ut ita dicam) intemperantius coluit. Etenim hæc uirtus, cum modum rebus omnibus alijs ſtatuat, ipſa ſibi finem nunq̃ præſcribit. In qua excolenda Xyſtus noſter nunq̃ finem ullum faciebat. Nam caſtitatem ab ipſo natali die, uſq; ad extremum uitæ exitum inuiolatam ſeruauit. Nulla poſt illius fœliciſsimum exceſſum fœda libidinum relicta ueſtigia. Iram, ad quam naturali quodam impulſu propenſior uidebatur, nemo diligentius compeſcuit. ut ne in ſuos familiares quidem, uerbum unq̃ ullum atrocius protulerit. Cæteras paſsiones ita calcabat, ut nunq̃ ſupra rectam rationem illas erumpere pateretur. Paucis quidem, ac minimis contentus, tantum cibi ac potus hauriebat, quantum naturæ ſatis eſſe exiſtimabat. In paupertate ditiſsimus. In conſilijs capiundis prudentiſsimus. In rebus cum priuatis, tum publicis adminiſtrandis, iuſtiſsimus. In aduerſis ac proſperis æquæ fortiſsimus. In libidinibus, ac uoluptatibus temperantiſsimus, atq; caſtiſsimus. Simplex, Verax, Gratus, Liberalis, ut nullam in hoc homine uirtutem non fuiſſe contendam. Quod ſi ad aliquam partem fœlicitatis ad poſteros tranſmiſſam memoriam pertinere exiſtimatis? quis tandem XYSTO *noſtro fœlicior unq̃ fuit, atq; beatior? cuius nomen*

tot ſuis

Digitized by Google

tot ſuis caſtigatiſſimis lucubrationibus, ac propemodum infinitis uoluminibus, per omnes ſcholas, per omnia gymnaſia, apud omnes gentes, apud omnes nationes, per totum denique orbem terrarum, celebratur. Vixit itaque ſemper fœlix ſuis tantum uirtutibus contentus. Fœliciſſime etiam uitam finiuit. Non illum ſcelerum conſcientia ſtimulabat, non terrore mortis cruciabatur. nihil quod ad Chriſtianum hominem, ac uirum ſanctiſſimum pertineret, prætermiſit. Omnia dixit, omnia fecit quibus illum ad cœleſtem illam patriam inter diuos relatum, aſcendiſſe credamus. Expectabatis fortaſſe, quando ſcilicet tam multa de hoc homine dicta ſunt, cuius tanta eſſet opinio ſanctitatis, ut aliqua miracula, quibus uitæ ſanctitas declarari creditur, enumerarem? At quæ miracula? ſubcreuiſſe uidelicet pilos, Auiculas ſponte aduolaſſe, Odorem aliquem ſuauiſſimum e cadauere excitatum? Puerilia inquis ſunt hæc, & quæ ſæpe homines mentiantur. Quæ igitur? loripedes recte ambulaſſe? audiuiſſe ſurdos? Cecos uidiſſe? Et ſi ma uultis, mortuos etiam ab inferis reuocatos? Sunt quidem hæc magna, & quæ non niſi diuina quadam uirtute fieri poſſe creduntur. Sed tamen audiui ſæpe, præſtigijs quibusdam, ab improbiſſimis etiam hominibus, hæc, aut certe ijs ſimilia, fieri poſſe. An ullum maius miraculum eſſe poteſt, quam in tam corrupto orbe, in tam perditiſſimis moribus, in tanta libidinum ac uitiorum omnium licentia, ſeſe immunem, atque incorruptum ſeruaſſe. Id ſiquidem magis admiror quam recte loripedes ambulare, quam ſurdos audire, quam cecos uidere, quam denique mortuos ab inferis reuocari. Quæ ut non ſunt ab hominibus ſapientibus contemnenda, ſic ubi potiſſimum de ſanctitate uitæ, ac morum integritate conſtat, non ſunt admodum requirenda. Quo circa patres ampliſſimi, cum ſatis ſignorum, ſatiſque miraculorum habeatis, quid tandem ceſſatis hunc hominem uere ſanctum, in albo ſanctorum aſcribere? atque illi meritos honores decernere? Num ad probandam huius hominis ſanctitatem, ſunt uobis trecentorum annorum teſtimonia requirenda? Num uetuſtiſſimi annales euoluendi? An plus aliorum teſtimonijs quam uobiſmet ipſis credetis? Vidiſtis, collocuti eſtis, inter uos unus ex ueſtro ordine quotidie uerſatus eſt. An uultis hanc prouinciam poſteris demandare? Vultis inquam hanc palmam uobis de manibus extorqueri? Non enim dubito, ſi nunc ceſſatum fuerit, aliquando tamen tantæ uirtutis habendam eſſe rationem. Non patietur (mihi credite) poſteritas, tantam uirtutem inhonoratam iacere, Creſcet in dies illius ſanctitatis opinio. Addet etiam aliquid potius, quam quicquam detrahat ipſa dies, Nunquam erit tanti uiri memoria interitura. At ego, ſi omnes ceſſent, ut ad te tandem diue Xyſte me conuertam (non enim inane ſepulchrum ſed cœlum ipſum intueor ubi te uelut fulgentiſſimum uirtutum omnium ſydus, inter beatiſſimos illos heroas, ac fœliciſſimas animas, quæ Chriſtum pie ac ſancte coluerunt, non his quidem lippis, ac caligantibus oculis, ſed certiſſimo mentis lumine, locatum eſſe conſpicio) nequaquam ceſſabo pro ſanctiſſimo numine, quicquid mihi ſupereſt uitæ, te colere, te uenerari. Nunquam ego te (quippe qui tuarum uirtutum locupletiſſimus teſtis ſum) quicquid ponderis, quicquid autoritatis, quicquid denique fidei mea uox unquam eſt habitura, certiſſimo, ac uериſſimo teſtimonio, defraudabo. Dixi.

FINIS.

Auguſtino

AVCVSTINO TRIVVLTIO PRINCIPI ILLVSTRISSIMO,

Sacroſante Romanæ Eccleſiæ, Sancti Hadriani Diacono Cardinali ampliſſimo, omnium bonarnm artium cultori, Io. Baptiſta Flauius Aquilanus hero ſuo. S. D.

POST *obitum Sanctiſſimi uiri, Thomæ de Vio Caietani, Tituli Sancti Xyſti, Cardinalis ampliſſimi, ab herilibus obſequijs aliquantulum ocij nactus, tametſi in colligendis meis ſarcinulis non parum fuerim occupatus, ſopitas iampridem, ac torpentes muſas, uelutí ab inferis reuocatas, excitaui. ne id quidem ſatis meo genio. Sed tantumdem apud me, cum dolor, tum officium ualuere, quantum apud alios indignatio. Cecini itaq; ruſtica ſane muſa, ſed non (ut reor) inofficioſa, heri olim mei uitæ ſeriem, obuer nempe, ac tumultuoſe uiri quidem mea, atq; adeo omnium qui illum recte norunt ſententia, doctiſſimi atq; integerrimi. Non ſum omnes eius laudes proſequutus. plures. n. ommiſsi de induſtria. Creuiſſet quippe in immenſum opus. ac ueritatis fidem diligens officium corrumpere potuiſſet. Quicquid autem hoc eſt ineptiarum mearum icicirco tibi lubens dicare conſtitui, q; & herus meus es, & illum ſanctiſſimum uirum præ cæteris omnibus diligebas. Leges itaq; cum uoles, non tam mea hac muſa allectus, q̃ tanti uiri, tuiq; uiciſsim amantiſſimi, memoria delectatus.* Vale.

Omnia miſceri bello cum Xyſte uideres,
Et nutare orbem, Vaſtaſq; inſtare ruinas,
Religione patrum extincta, moreſq; iacere,
Nec quicq; ſanum, aut tutum appareret in orbe,
Cælum ipſe aſcendiſti. Et qua eſt rapidiſsimus orbis,
Inter utrumq; polum radianti ſydere fulges.
At quæret fortaſſe aliquis, quibus artibus aſtra
Intraſti, aut quæ tandem admota eſt machina cælo.
Num aggeſti montes, olim ut fecere gigantes?
Aut aptaſti humeris, ceu quondam dedalus, alas?
Hic mihi preſtari uellem latera ampla, Canorum
Pectus, & immenſam uocem, lachrymaſq; perennes.
Hic mecum tantam iacturam defleuat osbis.
Muſarumq; chorus dictent mihi flebile carmen,
Dum tibi iuſta cano, & cineri pia munera ſoluo.
Atq; tuas ſtrictim percurro carmine laudes.
Non fictas laudes, turpi mercede locatas.
Liuor edax procul hinc, procul hinc mala lingua, uel auris,
Audiet inuita hæc, inuitaq; lingua loquetur.
Ni procul hinc aberint cogentur uera fateri.

Auribus

Auribus admittent pronis liuore carentes.
Natus in excelſa tyrrheni litteris arce,
Cui nomen Caieta dedit, tumuloq́ perenni
Reddidit inſignem. hunc clari genuere parentes.
Quæ uiſa in ſomnis mater? quæ fata canebat?
Diuus adeſſe Thomas in ſomnis uiſus aquinas,
Qui puero rudimenta daret, moresq́ doceret.
Et tandem in cœlum ſanctis geſtaret in ulnis.
Religio huic primum placuit. quam pectore toto
Hauſit. & hæc primum quamuis puer induit arma.
Non inter lixas, aut ſegnes miles agebat.
Primus inire aciem, poſtremus cedere bello.
Munera militiæ Chriſti, uirtute ſubibat
Intrepidus. Noctem inſomnem, luciſq́ labores
Pertulit. atq́ alacris, quoties rem cum hoſte gerebat,
Terga dedit nunq̃, nunq̃ niſi uictor abibat.
Quin etiam grauibus quantum de rebus agendis
Ceſſabat, ſtudijs tantum impendebat honeſtis.
Hic logicen, phyſicenq́, & myſtica ſacra deorum
Perdidicit, Docuit, ſcripſit, ſimul omnia nouit.
Nec uacat in terris uſq́ locus, omnia plena
Librorum, ſummo quos ſcripſerat iſte labore.
Indolis hunc tantæ, tantæ uirtutis amore,
Nec dum plena ætate uirum, iuuenilibus annis,
Præficiunt, patremq́ uocant, dominumq́, magiſtrumq́.
At quibus auſpicijs, aut qua pietate regebat
Religionem ipſam, nulli niſi forte proteruis
Ignorare licet, quæ iam cuſtode remoto,
(Mentiri cupio) tandem laxata iacebit.
Et priſcos mores, mandataq́ priſca relinquent,
Quæ ueterum ad normam Xyſtus ſeruare coegit.
Iulius hunc primum diuus, ni fata negaſſent,
Virtutem admiratus, uitam, & fortia facta,
Incorruptam mentem, & mores, Caſtaq́ ſemper
Pectora, puniceo uoluit decorare galero.
Quam multus fueras olim? nomenq́ ſonabat
Cuncta per ora tuum? tunc cum uelut agmine facto
Seceſſere

Digitized by Google

Seceſſere patres, ciuilia bella parantes,
Dum trepidant alij, atq; in primis Iulius, ipſe
Conſilio occurris, molem uirtutis & alti
Ingenij opponis, Quam fortis pectore ſolus,
Ceu quondam Cocles, uirtus Romana, ruentem
Suſtinuiſti aciem: atq; ut pons defenſus ab illo,
Pontificum uirtute tua firmata poteſtas.
Apparet clypeus, totum monumenta per orbem
Viſuntur, uigili lucubrata uolumina nocte.
Iulius ut ceſsit fatis, leo maximus urbem
Excipit. atq; Thomam (nanq; id tunc nomen habebat)
Conſilijs adhibet. ſacrumq; intrare ſenatum
Cardinea clamyde indutum, falerisq; ſuperbis
Inter purpureos patres incedere iuſsit.
Et titulum adiecit diui cognomine Xyſti.
Mox ad germanos mittit, ſedare tumultus
Imperat excitos, dirum calcare lutherum.
Feciſſetq; ſatis, Ceſsiſſent omnia uotis,
Ni ſuperi obſtarint. Mors cæſaris improba magni
Omnia turbauit. manibuſq; elabitur hoſtis.
Inde noua inſurgunt ſtudia, & pars altera regem
Gallorum imperio, pars altera parthenopeum
Deſtinat. Huic Carlo nomen, genitorq; Phylippus,
Auſtria quem genuit domus inclyta germanorum.
Par uirtus, par forma, ætas, paria omnia, uterq;
Imperio dignus, diſpar fortuna, fauorq;.
Ipſe leo gallis fauet, & germania alumno.
Obſtabant leges, iurataq; numina regi
Parthenopeo, odio inſequitur germania gallum.
Certatum utrinq; eſt magno conamine, tandem
Conſilium mutat leo, legem & uincula ſoluit.
Sic uiſum ſuperis, ceſsit uictoria carlo.
Qualis in hoc ludo fortunæ Xyſte fuiſti?
Non ullis precibus, nullo corruptus ab auro,
Officio inſiſtis. Seruantur iuſſa leonis.
Cæſar agit grates. non eſt offenſus ab illo
Gallus, & ancipitem uicit prudentia caſum.

Inde

Digitized by Google

Inde urbem rediјt. Leo maximus aſtra ſubiuit.
Mutatur rerum facies. coguntq́ſ ſenatum.
Diſceptantq́ patres. Vicit ſententia Xyſti.
Pontificemq́ creant, cui tradidit hadria nomen.
Vix dum urbem ingreſſus, uix regni ſceptra tenebat,
(Nam procul hinc aberat, populoſq́ regebat hyberos)
Xyſtum ad ſe uocat, & ſuſpenſus talia fatur.
Audio pannonios turcæ uexarier armis.
Quod niſi ſuppetias cito mittimus, opprimet hoſtis
Pannoniam, regemq́ pium, populumq́ ferocem.
Imminet italiæ, chriſtumq́ extinguere tentat.
Vade celer, ceſſare nephas, pelle ocia Xyſte.
Hæc fatus lachrymans, uim magnam tradidit auri.
Pauca refert Xyſtus quæ tempus poſtulat, & res.
Nec mora carpit iter, montes atq́ inuia ſaxa,
Fluminaq́, & quicquid tandem cupientibus obſtat
Peruicit pietas, nullo ſuperata labore.
Preterit Italiam, germanas preterit alpes.
Tantum iter emenſus, tandem peruenit ad iſtrum.
Excipiunt læti uenientem, occurrere campis
Pannonij gaudent, peragit mandata, piumq́
Conſilio, atq́ opibus, regem confirmat, & omnem
Pannoniam. ultro alacres hoſtem iam inceſſere tentant.
Inuidit ſemper rebus fortuna ſecundis.
Vix bene pannoniam attigerat (ſic dij uoluere)
Nuntia fama mali uolucres inuecta per auras,
Pontificis mortem, turbariq́ omnia Romæ
Nuntiat. Incertum quid agat, remearet ad urbem?
Longum iter eſt, tempusq́ breue, expectare moleſtum.
Expectare libet tamen. hæc ſententia uicit,
Pontificis ueniant donec mandata futuri.
Interea patres ineunt ſuffragia, Clemens
Septimus eligitur. Poſtq̃ eſt in ſede locatus
Pontificum, ſtatim Xyſtum uocat, ille remenſo
Tam uaſto ſpatio terrarum, uenit ad urbem,
Pontificemq́ adit, & pedibus ſacra oſcula figit.
Excipit hunc lætus Clemens, ueneratus amicum.

Multa

Digitized by Google

Multa inter ſeſe de bello & pace loquuti.
Pannonij quid agant, & quid germania tentet,
Quoue loco ſit ſacra fides, quid forte lutherus,
Molitur, quid turcha ferox, quæ deniq; ſit ſpes,
Et quæ ſit tandem Xyſti ſententia poſcit.
Nec quicq̃ occultum, palam nihil, omnia Xyſti
Conſilio, quæcunq; fidem, moreſq;, deumq;,
Tangebant, ſumma tractans pietate gerebat.
Et ſi quod monſtrum Chriſti uaſtaret agellum,
Xyſtum opponebat, tanq̃ ſtheneleius alter.
Hic uelut alcides alter, monſtra omnia uicit.
Quot Chriſti hoſtes proſtrarit, germania teſtis,
Teſtes ſeiuncti penitus toto orbe britanni.
Semper in aduerſis idem, rebuſq; ſecundis.
Qualis in urbe fuit capta, q̃ pectore forti,
Ipſe ego ſum teſtis, uidi, piguitq; uidere
Vrbem direptam, & ſpumantem ſanguine tibrim,
Et ſeuire hoſtes nullo diſcrimine paſsim
Cædibus infandis, turbariq; omnia luctu.
Tum Xyſtus, licet ante oculos inſtare uideret
Mortem atram, & gladios conſperſos cæde recenti,
Virtutis clypeum obiectans, fortiſsimus unus,
Armatos ſtetit ante hoſtes, atq; increpat ultro.
Siccine uos ſanctam uaſtatis cædibus urbem?
Hæc tellus quam uos pedibus calcatis iniquis,
Sanctorum patrum ſacris tegit oſſa ſepulchris.
An nulla eſt uobis pietas? num defuit hoſtis
Impius? En ueſtris uacat impia terra triumphis.
Nos Chriſtum colimus. quæ uos dementia cœpit?
Hoſtibus hunc decuit ueris haurire cruorem.
Talibus, atq; alijs dictis audacibus, hoſtem
Terruit. Ille uirum ſanctum ueneratus adorat,
Paupertem excuſans ꝙ tam impia ſumpſerit arma.
Nec quiſq̃ eſt auſus manibus tractare nephandis.
Virtutis tanta eſt, rectæq; potentia mentis.
Quid ꝙ in immēſa urbis ſtrage, arma inter, et hoſtes,
Incenſaſq; domos, mactataq; corpora paſſim,

Horrendos

Digitized by Google

Horrendos inter ſtrepitus, uaſtosq́ꝫ fragores,
Aere cauo excuſſoſq́ꝫ incluſis ignibus orbes,
Virtutum intrepidus, tutam collectus in arcem,
Abſtruſos aperit ſenſus, diuinaq́ꝫ regis
Carmina, qui cecinit magni primordia Chriſti.
Extat opus toto nullum preclarius orbe.
Sed parum externos hoſtes uiciſſe putandum,
Inuictum uictor ni ſe quoq́ꝫ uinceret ipſum.
Hic quanq̃ ſummo ſacrat decoratus honore,
Nunq̃ habitum ſacræ mutauit religionis,
Qua ſemel hic teneris puer eſt imbutus ab annis.
Perpetuuſq́ꝫ tenor uitæ, immutata uoluntas.
Non unq̃ flecti precibus, precioq́ꝫ, minisq́ꝫ
Hic potuit, tantum rectum iuſtumq́ꝫ colebat.
Atq́ꝫ animi motus, mira uirtute repreſſit.
Nec regnare illos paſſus, ſeruire coegit.
Nec ſimulare unq̃, nec diſsimulare ſciebat.
Cuncta in aperto, eadem in corde, atq́ꝫ in fronte gerebat.
Diuitias contempſit inops, ſed ditior ipſo
Pauper erat ebroeſo, atq́ꝫ myda, craſſoq́ꝫ ſuperbis.
Non opibus, gemmiſq́ꝫ, aut fuluo ditior auro,
Sed modicis contentus erat, fictilibus uſus,
Et tenui menſa, qualem natura popoſcit.
Virtutum omnium erat ſpecimen, morumq́ꝫ magiſter.
Quid mihi fabritium narras? aut forte Catonem?
Aut illos ſeptem quos iactat grecia mendax?
Et quoſcunq́ꝫ alios quos eſt uenerata uetuſtas?
Hos facile equauit, uel (ſi fas dicere) uicit.
Artibus his tandem Coelum conſcendit & aſtra.
Hos igitur montes, has uirtus tradidit alas.
Hæ uires, hæc tandem admota eſt machina cœlo.
Religio, ſancti mores, & caſta per omnem
Aetatem uita acta, p , duriq́ꝫ labores,
Ad ſuperos peperere uiam, cœloq́ꝫ locarunt.
Fœlix o nimium fœlix, nimiumq́ꝫ beatus,
Mortalem exutus uitam, nunc deniq́ꝫ uiues.
Et fructum uitæ innocuæ ſine fine frueris.

N

Nos miſeri qui uiuimus extrema omnia paſsi,
Sed quæ iam impendent longe maiora timentes.
Ergo inter diuos meritis poſcentibus ultro
Aſcitus, ueniam miſeris mortalibus ora.

Finis.

Flauius iſta tibi Cecinit Iouis alite natus,
Officium uiuo preſtitit & cineri.

Idem

Ponite uirtutes alijs de marmore fictas
Vel pario, aut multo auro alijs ornate ſepulchra.
Exiguo hoc tumulo, quicquid uirtutis ubiq;
Inter mortales unq̄ fuit, aut erit unquam
Conditur, hunc ueræ uirtutes, ueraq; pallas
Circunſtant, & ueræ ornant monumenta mineruæ.

Idem

Virtutem & mores ſi ſpectem, hominem eſſe negabo,
Eſſe hominem ut fatear, mors tua Xyſte facit.
Infra mortales fuerat tibi debile corpus,
Supra mortales uis fuit ingenij.
Ergo nulla fuit uarii tibi cura ſepulchri,
Aſtra petis, nullum pulchrius eſſe poteſt.

¶Impreſſum Romæ Apud Antonium Bladum Aſulanum.

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google